

Revista de Cancioneros Impresos y Manuscritos

número 3 - año 2014

ISSN: 2254-7444

ARTÍCULOS

- La *Confesión rimada* de Fernán Pérez de Guzmán: estudio y edición**
María Jesús Díez Garretas 1-131
- Joan Roís de Corella i Miquel Peres: relacions familiars**
Abel Soler 132-156
- Atalante y Atlas: deseo, invención y enigma en una pregunta satírica del *Cancionero geral de Garcia de Resende***
Ana María S. Tarrío 157-180
- A trindade de Pedro Garcia de Ambroa**
Joaquim Ventura Ruiz 181-231

RESEÑAS

- Albert Lloret, *Printing Ausiàs March. Material Culture and Renaissance Poetics***
Montse Ferrer Santanach 232-236
- Ana M. Rodado Ruiz, *Juegos trovados de los cancioneros cuatrocentistas***
Nancy F. Marino 237-240

A TRINDADE DE PEDRO GARCIA DE AMBROA

Joaquim Ventura Ruiz

Sección de crítica, Asociación de Escritores en Lingua Galega

oucomballa@hotmail.com

Na lírica galego-portuguesa aínda quedan lagoas en relación á peripecia vital dos seus protagonistas. Unha delas ver ser a referida á vida de Pedro García de Ambroa e mais á súa participación en viaxes a Ultramar. Se no caso de María Pérez «Balteira» quizais haxa datos que permitan supoñer que a súa (falsa) cruzada non foi tal senón unha maneira legal —a compra dunha bula— para que a Igrexa —no seu caso o mosteiro de Sobrado— protexese as súas propiedades (Ventura 2013), temos pendente a cruzada de quen era considerado o seu acompañante, Pedro de Ambroa.

A primeira dificultade a superar é a presenza nos cancioneros de dous autores case homónimos: Pedro García de Ambroa, que figura como asinante dunha cantiga de amor, e Pedro (ou Pero) de Ambroa, autor dunha cantiga de amigo, unha tensión e de once cantigas de escarnio e maldizer.

Para Martínez Salazar (1897: 303), que seguía a Cesare de Lollis (1887), cabería facer extensivas a Pero (García) de Ambroa as circunstancias que aparecen nas cantigas referidas á Balteira e á súa cruzada, as cales «han debido ser compuestas en el año 1269 ó en los inmediatos [xa que] según el documento de Sobrado, Dª María Pérez había tomado ya la cruz en 1° de Enero de 1257, y parece tratarse de su viaje como de cosa próxima, circunstancias que suponen ya publicada en aquel año una cruzada de la que no se tiene noticia». Con todo, uns anos despois o propio Martínez Salazar

(1911: 35) publicou un documento que daba por morto a Pedro (García) de Ambroa nos primeiros anos dos sesenta do século XIII.¹

Antonio López Ferreiro (1909) considerou a posibilidade que Pedro de Ambroa —entre outros— estivese na hoste de don Rodrigo Gomez de Trastámara «porque casi todos moraban en comarcas de las que era señor ó prestameiro», se ben o erudito compostelán non atina cando di: «En una escritura del Tumbo C de Santiago, fol. 308, correspondiente al año 1285, firma como testigo un Don Pedro Fernández de Ambroa, que debe ser el trovador de este nombre». Cando dona Carolina Michaëlis coñeceu a obra de López Ferreiro fixo, entusiasmada, unha «Adiçã» ao segundo volume da súa edición do *Cancioneiro da Ajuda*, no cal recollía tamén o elenco trobadoresco que acompañaría a don Rodrigo Gomez nas campañas de Andalucía (Vieira 1999: 15).

Menéndez Pidal (1991: 237) considerou que peregrinara a Terra Santa en dúas ocasións e que incluso se gabaría diso. Para Carlos Alvar (1988), María Pérez «Balteira» e Pero de Ambroa participarían na Sétima Cruzada, a que convocou o papa Inocencio IV no Concilio de Lyon en 1245. José García Oro (1981: 8) tamén sostivo que naquela hoste irían, entre outros, «[...] Pedro de Ambroa [...] Pedro de Amigo [...] y tal vez la famosa y murmurada María Balteira [...]».

A mesma opinión expresou António Resende de Oliveira (1994: 172) e que Yara F. Vieira recolleu para deducir que «do estrato social dos trovadores em causa, a maoría deles pertencente a uma nobreza secundária, de infanções ou simples cavaleiros». Con todo, considera que «o caso de Pero de Ambroa é complicado, porque ten sido identificado com o Pero Garcia de Ambroa. Na verdade *a cronologia demonstra que não podem ser o mesmo trovador*² (Pedro Garcia de Ambroa morreu antes de 1237 e algumas cantigas de Pedro de Ambroa foram compostas em data posterior [...]), de

1 Álvarez Blázquez (1955) non tivo en conta esta data. Menéndez Pidal (1991: 229 n88) insinúa algo semellante por un estudo que fixo M. de Riquer: «Un “Pedro, juglar de Galicia” aparece en documentos del Archivo de la Corona de Aragón en los años 1262, 1265, 1269, 1272».

2 O suliñado é meu.

maneira que o primeiro estaría relacionado directamente con don Rodrigo Gomez pero o segundo só o estaría indirectamente (Vieira 1999: 22).³

Xa máis recentemente, José A. Souto Cabo (2006: 234-235; 2008: 160) propuxo que temos que situar a súa morte cara a 1262, nun furco entre abril de 1261 (por un testamento de don Munio Fernández de Rodeiro que podería ir parello cun inventario sen datar pero coetáneo del) e agosto de 1263 (data en que este nobre é citado como falecido). Qué dicían este testamento e mais o inventario? Velaí parte da transcripción (adaptada) destes documentos que fixo José António Souto Cabo (2003: 144-145):

In Era. M.cc.lxl.ix & quotum.iiij. kalendas. Maí esta es a manda que fez don Monio Fernandez de Rodeiro quando se queria ir per'al Rey a Sevilla. In primo mando meu corpo a Santa Maria de Ferreira de Pallares [...]. Las erdades que teno das agregas & dos moesteyros que á meu passamento fiquen desempossadas & liures de toda mia uoz & de quen ficar en mia boa & mando a dona Maior que page mias Deuedas pelo meu & pelo seu así como séém escritas & con ella as fiz & mandole que desfaza mias malfeytorias que de mim uééren ante que me[u]s filos partam en ma boa & desfazam se per conselo do bispo de Lugo & de mia madre & de meu irmao & de Nuno eanes & de uáasco perez [...]. Mando que outro ome nen outra mol[er] non parta con elles en mya herdade nen en mya boa senon {Tareija} muniz⁴ así como Jaz Escrito nos pra(z) zos que ey con mia mol[er] Mayor Alfonso. & leyxo mia moler mayor Alfonso per a comprir esta manda pelo meu. Qui presentes fuerunt. Nuno eanes de dorra. váasco perez de palares. Johan fernandez meu Capellam que a escriuio per meu mandado é_éste son testes & confirmantes>.

Esta e a remembranza das herdades que don Munyo Fernandez de Rodeyro conprou e concanbeou e gáánou In primo conprou á Sancha gonzaluez filla de don Gonzaluo osorez. & de dona Mayor fernandez quamta herdade auya in galiza [...]. E outrossi á herdade que tem don Munio in friol de parte de Pedro garcia de ambrona conuen a saber. hyasse esse Pedro garcia prá á terra de vltamar daquela que morreo alo e dou a don Munio quanta herdade auya in friol que desse don Munio C soldos a fernam pardo & don Munio pagou ia estes C soldos & per esta guysa ouuo don Munio á áuer esta herdade quyta & [de] esta guysa tem don Munio estas herdades & de todo esto busquen as cartas in ferreyra e in osseyra.⁵

3 Para diferenciais, usaremos PGA1237 para designar ao Pedro García de Ambroa que morreu en 1237 e PGA1260 para o Pedro (García?) de Ambroa que é dado por morto en 1261. Iso non presupón que o primeiro sexa a persoa que co mesmo nome aparece no cancionero B.

4 Non temos datos de quen é pero podemos sospeitar que se tratase dunha filla que don Munio tivo con dona Constanza, a súa primeira muller..

5 Polos mosteiros de Ferreira de Pallares e de Oseira, respectivamente.

Pero quen era o titular deste testamento e deste inventario? Houbo tres cabaleiros chamados Munio Fernández de Rodeiro. Esta liñaxe estivo moi vinculada ao mosteiro de Ferreira de Pallares e desde a Idade Media xa se redactou a súa xenealoxía. Esta recolle que o núcleo familiar que nos interesa comezou co casamento de Fernando Ares de Blezo con Teresa Muñiz,⁶ neta de Pedro Froilaz de Traba. Tiveron cinco fillos: Munio, Martín, Oer, Luba e Aldara.

Sen discrepancia entre as fontes, o primeiro Munio Fernández de Rodeiro (morto ca. 1192) foi mordomo do rei por volta de 1188; tivo dous fillos, Paio e Fernando Muñoz de Rodeiro. Paio casou con Teresa Muñoz de Cudeiro, con quen tivo a María Peláez de Rodeiro —con certeza— e tal vez a Fernando e Pedro, quizais extramatrimonial; Fernando Páez de Rodeiro, pola súa parte, tivo diversos fillos, dos cales o segundo xénito tiña por nome Munio Fernández de Rodeiro. Xenealoxías do Ortegal (XOR, consulta 05/07/2013) sostén que foi meiriño maior de Galiza entre 1239 e 1252, tivo por irmáns a Paio, Fernando, Gonzalo, Velasco e Vasco e morreu sen descendencia; para Pardo de Guevara (2006 267n15), que non lle adxudica matrimonio nin descendencia, foron os seus irmáns Pelagio, Sancha (que casaría cun Fernández Churruchao) e Fernando.

O terceiro homónimo sería fillo, segundo XOR, de Fernando Muñoz de Rodeiro e de Teresa Rodríguez, e serían os seus irmáns Rui, Elvira e Maior; en troques, para Pardo de Guevara, que lle dá o cargo de tenente de Orcellón, sería fillo de María Peláez —filla de Paio Muñoz— e de Fernando Beltrán, tería por irmáns a Urraca, Fernando *Pelagi* e Rui, e non lle pon matrimonio nin descendencia.

Tamén hai discrepancia canto a quen tivo o cargo de meiriño mor de Galicia. Para Pardo de Guevara sería o terceiro mentres que para XOR foi o outro, sobriño segundo do anterior e neto —por fillo de Fernando Paez de Rodeiro— de Paio Muñoz de Rodeiro, irmán de Fernando Muñoz de Rodeiro, pai do outro don Munio. No tocante á descendencia que tiveron, para XOR o segundo casou con Teresa Eanes e non tivo

⁶ As formas dos patronímicos son cambiantes e así temos as formas Muñoz/Muniz/Muñiz ou Paez/Pelaez.

descendencia e o terceiro casou con Maior Alfonso, con quen tivo dúas fillas (Maior e María: esta, documentada en 1292,⁷ casou cun cabaleiro de nome Fernando con quen tivo a Sancha Fernández). En troques, en opinión de Pardo de Guevara o terceiro tivo dous matrimonios, con dona Constanza e con dona Mayor (non entramos aquí noutras diferencias entre ambos cadros xenealóxicos).

A dúbida estaría, polo tanto, en considerar se quen ocupou o cargo de meiriño mor de Galicia foi o fillo de Fernando Pelaéz de Rodeiro ou quen, pola outra ponla da familia, era fillo de Fernando Muñoz de Rodeiro (segundo XOR) ou de Fernando Beltran e María Peláez (segundo Pardo de Guevara). A outra dúbida estaría en establecer cal dos dous foi o protagonista do testamento e do inventario citados, en tanto que esposo de dona Mor Afonso.

En calquera caso, segundo Rey Caíña (1992: 65), este Munio Fernández de Rodeiro «es el personaje laico más importante en el s. XIII en los anales del monasterio [de Ferreira de Pallares]. Pertencía a la familia del fundador y en dos ocasiones lo vemos en tierra de moros acompañando a los reyes en sus conquistas. Aparece en la documentación de su tiempo como merino, prestamario y tenente de Pallares, Orcellón, Oourol y Mougán, merino mayor del rey en Galicia y encomendero del monasterio». Para James D'Emilio (1996: 76-77), «Don Munio Fernández sirvió a Fernando III como merino mayor en Galicia, participó en la reconquista de Sevilla». Pola súa parte, Pardo de Guevara (2001: 71 n23) considera que o don Munio Fernández de Rodeiro que foi meiriño mor de Galicia era o que tiña por alcume *Malapel* e que era irmán de don Rodrigo Fernández de Rodeiro (e así aparece nalgún documento, como un diploma de 1242, de Ourense: «meirino maiore in Gallecia domno Munione Fernandi dicto Malapel»⁸).

7 «Con su hermana María recibieron el 29-X-1292 (Ourense) perdón del obispo don Pedro de los frutos de varios casales en la feligresía de St^a Mª de Xuvencos producidos desde la muerte de su madre Dña. Mayor Alfonso» (XOR; non atopado en Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega (ILG-USC)).

8 Romaní 1989: 477-478; CODOLGA doc. 3121, consulta 04/09/2013.

O certo é que o Munio Fernández de Rodeiro do testamento e do inventario foi quen casou con Constanza Martínez —que morrería antes de 1251 e con quen, tal vez, tivo unha filla (a Tareija Muniz citada no testamento), datos que non aparecen na árbore de XOR— e, en segundas, con Maior (ou Mor) Alfonso, con quen tivo dúas fillas, Maior e María. En 1264 estaba morto con toda certeza por documentación de venda da súa viúva (XOR).⁹

En calquera caso, estas discrepancias así como algunha outra dúbida verbo da documentación das descendentes de don Munio,¹⁰ non afectan á relación de don Munio co Pedro García de Ambroa que aparece citado, como xa morto, no inventario das súas propiedades. Este Pedro García de Ambroa podería ser —en opinión de Souto Cabo (2006)— quen nos cancioneros aparece como Pero d’Ambroa, autor de diversas cantigas de amigo e de burlas, tal vez persoa diferente do Pedro García de Ambroa, autor da cantiga de amor «Grave dia naceu, senhor» (B73).

Para Menéndez Pidal (1991: 234 ss.) serían a mesma persoa xa que no seu nome alterna a presenza do apelido García. Dona Carolina Michaëlis (1904) xa situou o ano 1260 como data límite da actividade de Pero d’Ambroa, se ben sen diferenciar entre os dous autores, como tamén fixo Carlos Alvar (1986) ao que seguiron os editores do corpus completo da lírica profana medieval galego—portuguesa en edición impresa (Brea 1996: 840), mentres que os editores da versión portuguesa en liña (<http://fcsh.unl.pt>) consideraron ata agora as opinións de Resende de Oliveira e de Souto Cabo en canto que se trataría de dúas persoas.

9 Circunstancia adiantada en dous anos por J. A. Rey Caíña (1992: 67), se ben dá por bo o troco —documentado en 1261— dunha «posesión monasterial de Friol por outra que don Munio posee en Gende [pola parroquia de San Paulo de Xende, no actual concello da Lama...] el prócer pasa a mejor vida poco después. En efecto dos meses máis tarde, 28 de abril de 1261, nos encontramos con el testamento de dicho señor que fallece enseguida, por cuanto en 1262 hallamos a su viuda, Mayor Alfónsiz, comprando en Friol en nombre propio y en el de los hijos habidos con don Munio [...]».

10 Concretamente, un documento datado en 1264 e publicado por Romaní (1989: 869-970); CODOLGA doc. 3244, consulta 04/09/2013, que di que Sancha Fernandez, neta de don Munio por filla de María Muñoz e un don Fernando, «el 20-VIII-1264 (Mouriz) recibe foro del abad de Oseira [...] reconociéndose hija de María Muñoz y nieta de Don Munio Fernández el cual es testigo del documento»[“... quod ego Sancia Fernandi, neptis domni Munionis Fernandi et filia domne Maria Muniz [...] qui presentes fuerunt: domnus Munio Fernandi [...] qui hoc approbat et concedit [...]”

Souto Cabo (2006: 225)¹¹ dá argumentos documentais, aparentemente sólidos dabondo, como para soste esa opinión. Xa que logo, polas datas nas que aparece o primeiro Pedro García de Ambroa: nun documento de 1203 hai un «Petrus Garsie miles»;¹² outro «domnus Petrus Garsie» vinculado a Oseira en 1214;¹³ un «Petrus Garsie, miles de Ambrona, filius domni Garsia Guterri», datado en 1215¹⁴, ano no que temos documentado un Pedro García en Meira;¹⁵ en 1225 un Pedro García figura coa súa muller, Urraca Lopez, por unha doazón a Monfero: «domno Petro Garsie & cum uxore sua domna Orraca Lupit» (2006: 238); en 1228 atopamos un «Petrus Garcie, scilicet [chamado ou “ou sexa”] Ambrona» (2006: 240; Vieira 1999: 111);¹⁶ en 1235 (probablemente) nunha doazón a Monfero (2006: 231) e nun diploma de 1237 «a mulher, Urraca Lopes, casada em segundas núpcias com Froila Afonso, vende a Rodrigo Gomes e à mulher, Mor Afonso, as propriedades que possuira com o seu (anterior) marido, Pedro Garcia de Ambroa, na terra de Pruzos» (2006: 228).¹⁷

Para a identificación de Pedro García de Ambroa, Yara F. Vieira (1999: 81-82, procedente de Fernández de Viana 1984, doc. 4) inclúe un documento polo cal

11 Seguindo a Yara Frateschi Vieira (1999: 114)

12 Data que podería suxerir unha data de nacemento non posterior, en ningún caso, a ca. 1180.

13 Romaní 1989: 161-162; CODOLGA doc. 2785, consulta 04/09/2013.

14 O titular de Mondoñedo naqueles anos cuxo nome comezaba por M e que aparece como datación do documento foi Martiño pero non foi bispo da sede mindoniense ata 1219, segundo informa a diócese en <http://es.wikipedia.org/wiki/Anexo:Obispos_de_Mondo%C3%B1edo-Ferrol> [sic], consulta 5/07/2013.

15 «ego Petrus Garsie uobis domno O.[rdonio] abbati [...] dominante Roderico Gomeci in Monte Nigro et Sarria [...] ego supradictus Petrus Garsie», M. M. Domínguez Casal 1952: 174-175; CODOLGA doc. 6474, consulta 04/09/2013.

16 Y. F. Vieira (1999: 111) engade: «fazendo uma troca com o prior de São Martim de Júbia [sic] [...] chama a atenção o fato de Pero Garcia de Ambroa declarar que faz a troca temendo o dia do julgamento do Senhor: “*expauescendo diem conspectu Domini*”» (documento publicado por S. Montero Díaz, «La colección de San Martín de Jubia», *Boletín de la Universidad de Santiago de Compostela*, ano VII, núm. 25, xullo-setembre 1935; non aparece en CODOLGA).

17 Pruzos é un arceprelado da diocese de Santiago de Compostela formado polos actuais concellos de Vilamaior, Pontedeume, Irixoa e Miño e parte dos de Aranga, Monfero e Paderne. O nome podería proceder da aldea homónima situada na parroquia de Churío (San Martiño) no concello de Irixoa.

Urraca «filha de Pedro Garcia de Ambroa vende a Rodrigo Gomes e a Maor Afonso as propiedades que herdara do seu pai en Pruços, Montenegro e Ribas do Minho» (1999: 113). Pero tamén incorpora outro documento, este de 1238 (que toma de Fernández de Viana 1984: 113; CODOLGA doc. 7617, consulta 05/09/2013), polo cal «Urraca Garcia, filla de Garcia Peres de Ambroa [“Ego Orraca Garsie, filia Garsie Petri di Ambrona”]» vende a Rodrigo Gomez e Maior Afonso as propiedades herdadas do seu avó Afonso Perez.¹⁸ Vieira tira a conclusión de que era «por tanto, irmã de Pero Garcia [de Ambroa]».

En realidade, trátase dun só documento que a profesora brasileira trabuca e trata como se fosen dous, co erro engadido de considerar a esa Urraca García como filla de Pedro García de Ambroa no primeiro (cousa imposible xa que sería Urraca Pérez daquela) e xa, correctamente, como filla de García Pérez de Ambroa no segundo.

Doutra banda, e sen querer presupoñer que se tratase da mesma persoa, nun documento de 1255 do fondo de Oseira aparece: «[...] armiger et vox mea, vobis Gondisalvi Iohanniet uxori vestre Orracha Garsie et voci vestre, vendo [...] et ego Michaelis Nuni debeo vobis Gondisalvi Iohanni et Orracha Garsie amparare [...]» (Romaní 1989: 695; CODOLGA doc. 6048, consulta 05/09/2013). Da mesma maneira, temos algún outro Garcia Pérez (*Garsie Petri*), como o(s) que aparece(n) documentado(s) en Meira en 1210 e 1216, entroutros.¹⁹

En 1238 dúas fillas deste PGA1237, Elvira e María Pérez, venderon a Roi Gomez as súas propiedades. A primeira, as que tiña na torre de Ambroa e en San Tirso: «Ego Elvira Petri, filia domni Petri Garsia de Ambrona et Orraca Lopi [...] placuit mihi et facere, vobis domno Roderico Gomez»; no diploma aparece, entroutras testemuñas, Froila Alfonso (Fernández de Viana 1984: 113-114; CODOLGA doc. 7618, consulta 05/09/2013). A segunda, aquilo que posuía en San Tirso de Ambroa («ego Maria Petri, filia domni

18 En Toxosoutos rexistrouse en 1221 un diploma en que aparecen «Orraca Affonsi et de fratre suo Pelagio Afonsi» (F. J. Pérez Rodríguez, *Os documentos do Tombo de Toxos Outos*, Santiago de Compostela, Consello da Cultura Galega, 2003; CODOLGA doc. 10285, consulta 05/09/2013) tal vez fillos de Afonso Perez, ela casada con Garcia Perez de Ambroa, pais desa Orraca Garcia.

19 Domínguez 1952: 159-162 e 50-51e CODOLGA doc. 6463 e doc. 8055, respectivamente; consulta 05/09/2013.

Petri Garsie de Ambrona et de don[a] Urraca Luppiz»), aparecendo como testemuña «Froyla Alffonsi, miles» [...]» (Fernández de Viana 1984: 114-115; CODOLGA doc. 7619, consulta 05/09/2013).

A proximidade destes documentos verbo dos que aparecen a continuación evidencia unha máis que probable relación entre eles. Esta Urraca García sería irmá, segundo Y. F. Vieira, do Pedro García de Ambroa morto en 1237, fillos ambos de Garcia Pérez de Ambroa e netos desoutro Afonso Pérez. En calquera caso, este tiña que ser, forzosamente, o avó materno (xa que non transmite patronímico do seu nome a ese García Pérez de Ambroa). Pero a cousa complicase se temos en conta que sabemos, por un documento de 1215 (Souto Cabo 2006: 225, tomado de López Sangil 2000: 365; non consta en CODOLGA), que houbo un «Petrus Garsie, miles de Ambrona» cuxo pai era Garcia Guterrez.²⁰ Daquela teríamos, pois, un caso de homonimia entre o cabaleiro morto en 1237 (casado con Orraca López) que ben podería ser o documentado xa en 1203 e 1215, e o noso segrel.

En 1262 Roi Perez de Santa Eulalia da Devesa²¹ vende a Mor Afonso e aos seus fillos²² —viúva e orfos, respectivamente, de don Munio Fernández de Rodeiro- «da outava parte da herdade en que vai Pedro Garcia d' Ambroa, ena villa de Friol, su u sino de san Julao, cum todas suas pertencencias e dereyturas, a montes e a fonte» (Souto Cabo 2006: 244).²³

20 Se ben Souto Cabo (2006: 231 n23) di que este persoeiro está documentado tamén nun diploma de Monfero de 1172 (non atopado en CODOLGA), temos en 1204 en Santiago un «Garsia Guterrii miles» (López Ferreiro 1901: 403-404; CODOLGA doc. 4709, consulta 05/09/2013).

21 Natural, pois, da parroquia da Devesa, na zona costeira do actual concello de Ribadeo. Como ocupación figura «prefazedor e vendedor».

22 Cuxos nomes non veñen detallados, sinal de que aínda eran menores. A primeira muller de don Munio Fernandez de Rodeiro chamábase Constanza Martins e procedía de Guillarei se ben, probablemente, sería de orixe portuguesa ou tiña relación coas terras ao sul do Miño, circunstancia que sabemos por algunhas propiedades herdadas dela «in purtugal» polo marido (Souto Cabo 2003: 159). Morreu, como moi tarde, en 1254 xa que en 1255 don Munio aparece casado con Maior Alfonso nunha compra en San Salvador de Castelo (Souto Cabo 2003: 69), se ben en 1258 ofreceu vinte soldos pola alma da súa muller «que fuy» (Souto Cabo 2003: 96).

23 Sinal que a cesión que Pedro García de Ambroa fixera a don Munio foi de parte, e non da totalidade, das súas propiedades en Friol.

O 10 de setembro daquel mesmo ano Men Pérez de Ambroa, «fillo que fui de dom Pedro García» facía doazón a Monfero de «aquela nosa herdade que avemos en Cendae e na fliguesia d’Ambroa. A qual herdade nos dou dom Pedro García [...]» (Souto Cabo 2003: 166; 2006: 245). Doazón que serviría para obter a condición de familiar do mosteiro.²⁴

Quedaría claro, pois, que houbo un Pedro García de Ambroa que casou con Urraca Lopez (antes de 1225), con quen tivo, polo menos, dúas fillas (Elvira e María) e un fillo (Men).²⁵ Á súa morte en 1237, a viúva casou co cabaleiro Froila Afonso. E tamén estaría claro que, doutra banda, houbo outro persoeiro, paisano e homónimo (se ben coñecido apenas como Pero d’Ambroa nos cancioneros), uns vinte anos máis novo polo menos, de quen non coñecemos familia, que foi segrel e se relacionou con trobadores e xogres (amais doutras circunstancias ás que chegaremos). Pero iso non supón, necesariamente, que o primeiro teña que ser (non digo que non o fose: digo que non ten porque ser) o autor dunha cantiga de amor conservada no cancionero custodiado en Lisboa. Simplemente, non hai ningún dato que permita outorgarlle ao primeiro a condición de trobador e negarlle ao segundo a autoría da cantiga citada.

Pero deixemos por un intre este asunto e antes de pasar a coñecer o que sabemos del polos cancioneros, situemos brevemente quen era don Rodrigo Gómez. Roi ou Rodrigo Gómez de Trava (ou Traba), príncipe de Galicia, conde de Trastámara, Montenegro e Monterroso, Limia e Sarria, fillo de don Gómez Gonzalez de Traba e de dona Elvira Pérez, nacería entre 1185 e 1190, ou tal vez algo despois (Vieira 1999: 36) e formou parte da undécima xeración da familia Froilaz-Trava que encetaran a finais do século X Gonzalo Muñoz e Muniadona Froilaz. A primeira ocasión que aparece citado

24 Se temos en conta as datas de aparición en documentos e da morte do seu pai e das vendas feitas polas súas irmás, podemos deducir que don Men Pérez de Ambroa gozaría dunha certa posición e que daquela roldaría entre os corenta e os cincuenta anos, unha idade que xa aconsellaba preparar onde sepultar o corpo e como salvar a alma despois de morrer, cousa que aseguraba se obtiña a condición de familiar dun mosteiro. Podemos descartar que se tratase dun fillo do segrel Pedro (García) de Ambroa.

25 Souto Cabo (2006: 231) considera que o Rodrigo García de Ambroa que parece en dúas cartas de doazón a Monfero en 1229 e 1248, e que sería frade deste mosteiro, sería un cuarto fillo de Pedro García de Ambroa (e non irmán seu como podería parecer).

é en maio de 1201 (Vieira 1999: 32). Se ben a morte do seu pai, don Gómez González, está documentada en 1211, segundo Julio González (1944) don Rodrigo Gómez non apareceu como confirmante ata 1213, malia que xa aparece en 1204 nun diploma de Meira como «Roderico G. in Sarria et Monte Nigro dominante».²⁶ Casou con Maior (ou Mor) Afonso Tellez.²⁷ Participou nas campañas de Andalucía sen que teñamos moitas noticias concretas ao respecto agás as doazóns que recibiu do rei en Sevilla e que despois trocou coa Orde de Calatrava (Vieira 1999: 40). Sorprende aos críticos que participase na conquista de Sevilla (1248) «perto dos sesenta anos», idade que a Y. F. Vieira (1999:37) lle parece excesiva «para tomar armas e enfrentar o prolongado e difícil cerco da cidade». Mantivo contacto estreito con Afonso X ata 1258 —derradeiro vez que apareceu como confirmante— e ano no cal se retiraría definitivamente ás súas terras en Galiza (Vieira 1999: 45). A derradeira cita de don Rodrigo Gomez foi en 1261, no documento notarial pola querela presentada polo mosteiro de Monfero (tema que despois ollaremos polo miúdo), ano en que morreu sen sucesión. Apenas temos noticia das condicións da súa morte, circunstancia recoñecida por Victoria Armesto (1971: 293): «Sobre el modo de morir de Rodrigo Gómez no existe, que yo sepa, una certidumbre. Lo único claro es que fue el último de los Trava».

Yara F. Vieira (1999: 55) fíxose eco da diatriba sobre a condesa e sistematizou as identidades das María Afonso que nos aparecen no entorno de don Rodrigo Gomez. Segundo a estudosa brasileira, naceu antes de 1213, ano en que seu pai, Alfonso Téllez de Meneses (ca 1161-1230) casou en segundas nupcias «com dona Teresa Sanches, considerada como filha de Sancho I de Portugal e de Maria Pais Ribeiro». Esta filiación ficaría demostrada por un «documento de confirmación de doação que Dom Rodrigo

26 M. M. Domínguez 1952: 149-150; CODOLGA doc. 6457, consulta 08/07/2013.

27 Sobre a identidade da condesa temos informacións discrepantes. Así, hai quen a define como filla natural pero recoñecida do rei Afonso VIII de León [Afonso IX para a historiografía de matriz castelá] (cf. www.geneall.net, consulta 5/07/2013) cando se trataría de Maior Alfonso de Meneses (filla de Alfonso Téllez de Meneses «el Viejo» e da súa primeira muller, Elvira Rodríguez de Girón, como acreditan Salcedo Tapia (1999: 163-164) e Barón Faraldo (2006: 202)). Con todo, ás veces é confundida coa súa sobriña Mayor Alfonso de Meneses (filla do seu irmán Alfonso II Tellez de Meneses «el Mozo» e de María Eanes ou Yañez de Limia), que casou con Afonso de Molina, fillo de Afonso VIII de León.

Gomes e Maior Afonso fizeram ao Hospital de San Nicolas del Camino, datado en 1247 [...] se diz claramente que Dom Afonso Teles [*sic*] era “padre de dona maor alfonso”» (Vieira 1999: 50).

A profesora brasileira (Vieira 1999: 88) insiste na necesidade de «dar un pouco mais de atención a essa castelhana da poderosa e bem relacionada familia de Meneses» (e nese senso sinala o pranto de Pedro da Ponte para Tello Alfonso en 1237-1238). Pero cando andamos cunha teima pode resultar que pensemos que todo sirve, e non sempre pode ser así. Na nosa opinión, iso sucedeu á profesora brasileira (Vieira 1999: 114) cando aportou diversa información (Fernández de Viana 1984: 121-122) para identificar con certeza a Maior Afonso, muller de don Rodrigo Gomez: «[...] em 1254, Pedro Velasquez, filho do falecido dom Velasco Gomes e de dona Maria Garcia [“Petrus Uelasci armiger filius quondam domni Uelasci gomeci; et domne marie garcia”],²⁸ vende ao seu tio, don Rodrigo Gomes e sua mulher Maior Afonso, sua parte em Torre de Ambroa [...]. Essa Maria Garcia, casada com Velasco Gomes (irmão de Rodrigo Gomes), seria irmã de Pedro Garcia [de Ambroa]? É provável que o fosse, o que explicaria o fato de Velasco ter propiedades em Santo Tirso de Ambroa». Pero malia estas relacións familiares «no documento do mosteiro de Júbia, onde Pero Garcia comparece em pessoa, Rodrigo Gomes apenas é mencionado como “*ricus homo*” do território em causa. Não é impossível, porem, que o trovador tivesse tido un contacto mais próximo com o rico homem antes de 1237, e que tivesse até participado de alguma reunião na sua corte».

Por poder ser, quen sabe o que foi. Cómpre, pero, facer algunhas observacións ás palabras de Yara F. Vieira. En primeiro lugar, na transcripción que fai do documento falla a verba “*militis*” despois de «Uelasco gomecij», tal como aparece na páxina de CODOLGA e, obviamente, na edición de Fernández de Viana. Non son moitas as referencias a Velasco, irmán de Rodrigo Gomez de Trastámara.

28 CODOLGA doc. 7628, consulta 06/07/2013.

Hai un documento de Lourenzá (1201), en que temos «[...] quod ego, Gomecius, comes de Trastamar una, cum filiis meis Uelasco Gomez et Roderico Gomez [...]»,²⁹ e outros dous de Sobrado (1219) nos que aparece cunha fórmula semellante: «[...] signifero domini regis, tenente Trastamarem et Montemrosum et Toronium domno Velasco Gomez [...]».³⁰ Naturalmente, non todas as referencias a un Pedro Velázquez naqueles anos lle corresponderían.³¹ Sorprende tamén que, no caso de ser ese Pedro Velázquez sobriño de Rodrigo Gómez, fose soamente escudeiro (*armiger*) e sorprende máis aínda a afirmación de Y. F. Vieira de que ese Pedro Velázquez fose curmán de PGA1237.³²

Pero por se iso non abundase, Vieira (1999: 114-115) insiste: «Se Pero Garcia de Ambroa já estava morto em 1237, e se Pero de Ambroa tem composições que devem ser datadas com posterioridade, é forçoso concluir que são duas pessoas distintas [...]. Resta indagar de Pero de Ambroa, pelo fato de ter sido natural dessa região onde Rodrigo Gomez tinha poder, teria estado ligado ao magnata».

Para Menéndez Pidal (1991: 205 n25, que segue a López Ferreiro 1902: 371),³³ Pero de Ambroa formou parte da hoste de Rodrigo Gomez nas campañas andaluzas (1248). Hipótese que Y. Frateschi Vieira (1999: 115) acepta de F. R. de Oliveira

29 Editado por A. Rodríguez González e J. A. Rey Caíña (1992: 60-61); CODOLGA doc. 2308, consulta 06/09/2013. É o que Y. F. Vieira daba como primeira cita de don Rodrigo Gómez.

30 Numerados en CODOLGA como documentos 7250 e 7983 e editados, respectivamente, por J. V. González González (1944) e C. Vaamonde Lores (1909); consulta 06/09/2013.

31 Entre elas, 1202 «[...] Comes Dompnus Gometius, Pelagius Munionis [...] Fernandus Munionis [...] Fiel Uelasci, Petrus Uelasci [...]» (M. Risco 1801: 40-41 e 348-350; CODOLGA doc. 5429): «quod Petrus Velasci, miles, Eldara, eius soror» (de 1246, cito polas referencias en CODOLGA doc. 7866); o mesmo como testemuña nunha compra feita pola súa irmá «Eldare Velasci» (1249, CODOLGA doc. 3236); «Petro Uelasci et uxori tue Marina» (1250, CODOLGA doc. 3607), «Petro Vel(asci) militi tenente Castrum Ramirum» (1255, CODOLGA doc. 5466) ou outra que podería levar á confusión, unha venda ao mosteiro de Santa Comba de Naves en 1289: «[...] quod ego, Rodericus Velasci, armiger, filius quondam Velasci Gomecij, militis de Parada, et domne Eldore [...] cum fratres meo Petro Uelasci [...]» (Dono 2010: 204). Consultas de CODOLGA 06/09/2013

32 Respectivamente e segundo a suposición que fai Y. F. Vieira, como fillo desa María García, irmá de Pedro García de Ambroa, e de Velasco Gómez, irmán de Rodrigo Gómez.

33 Y. Frateschi Vieira dá como páxina para esta cita de Menéndez Pidal a 191 da edición de 1991.

(1994: 410) e fai extensiva a «ter acompañado ao infante D. Afonso, quando este, juntamente con Rodrigo Gomez, fez uma incursão em Portugal, pelos anos 1246-1247, para prestar ajuda a D. Sancho II».

Pero nesa teima por sistematizar as identidades das outras Maior Afonso relacionadas —dun xeito ou doutro— con don Rodrigo Gomez, comeza por quen considera en primeiro lugar (despois cita a filla de Afonso IX e de dona Teresa Gil) «a segunda mulher de dom Munio Fernandes de Rodeiro (filho de Fernando Muniz, o qual era fillo de Múnio Pelaes e Loba Peres, filha de Pedro Froilaz, conde de Trava). Múnio Fernandes foi meirinho mor de D. Fernando III na Galiza. Morreu por volta de 1262. Há alguns documentos que mostram que Munio Fernandes de Rodeiro se casou con Maior Afonso em segundas núpcias e que estaban ligados ao mosteiro de Ferreira de Palhares e à catedral de Lugo» (Vieira 1999: 55).

De novo atopamos un intento de tirar proveito dun *totum revolutum*. Yara F. Vieira trabúcase de don Munio. Quen se casou de segundas con dona Maior Afonso era fillo —xa diximos e segundo XOR— de Fernando Muñoz (ou Muñiz) de Rodeiro, fillo á súa vez de Munio Fernandez de Rodeiro e de Maior Perez. Amais, da liña Paez houbo tres irmáns: Fernando, María e Pedro, fillos de Pai Muñoz de Rodeiro e de Teresa Muñoz de Cudeiro. A única muller daquela familia que tivo por nome Loba foi a primeira filla (cuarta dos irmáns) de don Fernando Ares de Blezo e de dona Teresa Muñiz, os iniciadores da liñaxe. Pero tampouco acertaría Yara F. Vieira se consideramos a proposta xenealóxica de Pardo de Guevara xa que, daquela, sería fillo de Fernando Beltran e de María Pelaez.

Trabuca a Lupa (ou Loba) Perez, filla de don Pedro Froilaz de Traba e de dona Urraca Froilaz, que casou con don Munio Pelaez (ou Paez) de Monterroso e que, unha vez viúva, ingresou no mosteiro de San Cristovo de Dormeá. Mágoa que morreron cara a mediados do século xii e mágoa tamén que foron os sogros (por pais de dona Teresa Muñoz) de don Fernando Ares de Blezo, un de cuxos fillos foi o primeiro don Munio Fernandez de Rodeiro.

Volvendo á(s) identidade(s) de Pedro García de Ambroa e/ou Pero de Ambroa, vaíamos agora coñecer o que del(es) sabemos polos cancioneros. O máis probable é que o noso segrel —coñecido como Pedro de Ambroa— estivese na corte (Sevilla, Toledo) entre 1254 e 1260, onde compoñería cantigas e estaría relacionado con María Pérez «Balteira» e sería obxecto de burlas por parte dalgúns colegas polas súas (non) viaxes a Ultramar. Unhas supostas viaxes que —a ollos dos críticos— están consideradas de acordo co que aparece nas cantigas, que foron (ou figuraron ser) a Terra Santa.

Imos ver que dixeron de e a Pero (García) de Ambroa. Pedro Amigo, en «Marinha Mejouchi, Pero d'A[n]brõa» (V1199), dille a Marinha Mejouchi (un alcume de María Pérez) que, segundo lle confesara Pero d'Ambroa, «fuiستي pregoar que nunca foy na terra d'Ultramar», cousa que non sería correcta xa que «Pero d'Anbrõa em Çoco de Ven filhou a cruz pera Iherusalem». En «Quem mh'ora quysesse cruzar» (B1661 V1195) búrlase do segrel e acompañante de María Pérez por dicir que estivera en Terra Santa («Venho d'Ultramar» pon na boca de Pero de Ambroa), cousa que nunca fixera, e engade que el tamén viaxaría de tal xeito e «poss'en Monpirller morar».

Tamén falou do asunto en «Joam Baveca e Pero d'Anbrõa» (B1664 V1198) a propósito da disputa que había entre eles e da tensión que «non souberon seguyr», é dicir que non podían rematar polo tema que trataban, «sobre la terra de Iherusalen, que dizian que sabian mui ben». Pero Gomes Barroso, en «Pero d'Ambroa, se Deus mi pardon» (B1446, V1057), dille que non fixo cantiga ningunha sobre a súa viaxe a Ultramar «pos i non fostes» e porque «nunca vós passastes alén mar». Gonzalo Eanes do Vinhal, con «Pero d'Ambroa, senpr'oy cantar» (V1004), fixo unha sátira semellante cando lle di «que nunca vós andastes sobre mar, que med'ouvessedes [...]». Johan Baveca fixo «Pero d'Ambroa prometeu, de pram» (B1456 V1066 incompleta)³⁴ cuxos fragmentos conservados ilustran que o satirizado fixera promesa de peregrinar («prometeu [...] que fosse romeu de Sancta María») pero que el o faría do mesmo xeito que cando foi a Terra Santa («a do frume Jordan»), regresando ben axiña (é dicir, non viaxou): «ata

34 Que sería unha tensión, se atendemos a resposta «-Ca, pois aqui cheguei, já non dirám» que actuaría de «desmentido» ás acusacións que se lle facían.

Mompilier chegou, e ora por Roçavales passou e tornou-sse do poio de Roldam».³⁵ O aludido tamén respondeu e, amais da tenson incompleta con Johan Baveca citada, fíxoo co sirventés a Pedro Amigo «Querri'agora fazer hun cantar» (B1598, V1130).

O número de cantigas contra o segrel Pedro (García) de Ambroa, unha delas compartida coa Balteira, e a xa citada de Pero da Ponte «María Pérez, a nososa cruzada», indicaría que a suposta viaxe de ambos como cruzados provocara burla dabondo³⁶. Iso, malia a amizade que o primeiro mantíña con Pedro Amigo se atendemos á súa última cantiga citada, na cal acusaba a este de «entrar ena ermida velha» e de que «perdeu-s'el comigo, e eu con el quando vin d'Ultramar». Souto Cabo (2006: 229), para soste a hipótese de que houbo dous autores homónimos, considerou a cronoloxía establecida por C. Alvar (1986) que sitúa en 1243 a integración de Pedro García de Ambroa no séquito do herdeiro da coroa castelá don Afonso e a súa participación na conquista de Xaén en 1245. Como Souto Cabo dá por boa a data de 1237 para a morte de quen el considera o primeiro poeta chamado Pedro García de Ambroa (autor da cantiga de amor B73), a aparición pública en 1243³⁷ dun Pedro de Ambroa (outro Pedro García de Ambroa?) faille pensar que se trata de dúas persoas distintas.

Simone Marcenaro (2010) intenta fixar unha cronoloxía para a cantiga de Afonso X numerada como 18,23 en Brea (1996). O texto desta cantiga, apunta Marcenaro (2010: 1273), «no fue numerado por Colocci en el códice B (la cantiga no figura en V) y falta del verso inicial» (reconstruído en <<http://cantigas.fcsh.unl.pt>> como «Maria Perez vi muit' assanhada» e numerada como B471bis). Aínda que

35 Verbigracia, ata un dos dous portos de embarque da Sétima Cruzada (Aigües Mortes) con regreso polo paso xacobeo pirenaico occidental (Roncesvalles) e polo Poyo de Roldán, lugar lendario do Camiño Francés situado pouco antes de Nájera, na Rioxa.

36 Como Pero de Ambroa presumiría de non pasar por Montpellier, para Martínez Salazar (1897: 304) quedaría claro que «Dª María formó parte de esa cruzada [a de Xaime I] y que fue en una de las naves que llegaron a Acre porque, de otro modo, le hubiesen alcanzado, como a su amante, los terribles *sirventés* de los trovadores». Esta afirmación ficou sen valor, xa dixemos, cando o propio Martínez Salazar deu a coñecer en 1911 o documento que databa a morte de Pero de Ambroa cara a 1261, se ben posteriormente non todos os críticos o tiveron en conta.

37 Evidentemente, non deixa de ser unha percepción subxectiva.

non apareza o nome de María Balteira, Marcenaro (2010: 1274) considera que «la *soldadeira* habla en primera persona, dirigiéndose a Pero de Ambroa en relación a una afrenta recibida por el poeta gallego». Marcenaro relaciona esta cantiga coa de Pero (García?) de Ambroa «O que Balteira ora quer vingar» (B1597 V1129), na cal a burla contra a soldadeira radicaría en querer vingarse das deshonras, sen oposición súa, que padeceu «en reino de León», «en Castela», polos «mouros [...] ca de todos gran desonrra colleu», semellante á que «recebeu dos mais qu'á no reino de Aragon».

Para o tema que nos interesa, Marcenaro (2010: 1279), despois de considerar a hipótese de Carlos Alvar (139-144) de situar a cantiga afonsí na campaña de Murcia (1243-1246), coida que «la mención de Aragón y, claramente, de los moros, evocarían una condición de efectivo contacto entre los ejércitos castellano, árabe y el cercano Reino aragonés. Por lo que concierne a este último, las tensiones surgidas por el incumplimiento de los acuerdos entre los reinos ibéricos, ya que Alfonso ocupó tierras originariamente pertenecientes a la corona aragonesa, se resolvería sólo con el tratado de Almizra (25 de mayo de 1244), con el cual se concertó el casamiento del entonces Infante Alfonso con Dª Violante, hija de Jaime I de Aragón».

Despois de descartar diversas datas entre 1260 e 1265 (e sen contradicir a hipótese de Resende de Oliveira (1994) e de Souto Cabo (2006) en relación a un Pedro Garcia de Ambroa e un Pero de Ambroa como persoas distintas), Marcenaro (2010: 1282) propón, como conclusión, unha datación hipotética para a cantiga afonsí entre 1243 e 1246.

Quizais esta datación resulte demasiado fácil por considerar como históricos —ergo, cronolóxicos— os datos que aparecen na cantiga. Máis que sinalar unha conxunción entre os exércitos castelán e musulmán (o murciano dos Banu Hud) coa proximidade das tropas aragonesas, cabe considerar que as mencións xeográficas (non esquezamos a cita ao reino de León en primeiro lugar ou a expresión «dos mais que há no reino de Aragón») estenderían o mapa das deshonras á totalidade dos reinos ibéricos. Trataríase, en consecuencia, dunha universalización das «aldraxes» padecidas

pola Balteira. Por iso, a data seguirá no misterio, se ben sempre tendo en conta o límite de 1261, ano no cal a morte de Pedro (García?) de Ambroa está documentada.

Data que tamén cabería opoñer para aqueles que propuxeron como probable a súa participación na cruzada catalá de 1269. Por se non abundase, segundo o profesor Ernest Marcos (2007), que remite ao *Llibre dels fets del Rei En Jaume* e ao *Llibre de les racions d'Orient*, faise difícil considerar que houbese propaganda da mesma en terras da coroa de Castela e indicios que permitan sospeitar a presenza de María Pérez e de Pero de Ambroa e contribucións económicas feitas por persoas ou entidades particulares de Castela-León.³⁸

Tampouco se referiría á Cruzada convocada en Lyon en 1245 e que comandou San Luís de Francia, xa que non hai constancia de que fose predicada en Castela (segundo Goñi Gaztambide). Doutra banda, lembremos que o contrato de María Pérez con Sobrado dicía que en 1257 aínda non viaxara como cruzada: «[...] Et ela e cruzada se for na cruzada deuen le áádar de carvalio torto cc. soldos. et ficar [...], et se ela non for ena cruzada et ficar et ouer áádar dineyros [...]» (Martínez Salazar 1897: 302). Demasiados anos desde aquela empresa para que houbese relación entre ambos feitos.

Con todo, José António Souto Cabo (2003: 160) considerou o inventario das propiedades de D. Múnio Fernandez de Rodeiro sen reparar en que non ten data nin no seu contido, limitando a referencia de Pedro Garcia de Ambroa á herdade situada en Friol que fora súa, o cal demostraría —ao seu parecer— que este viaxara a Terra Santa xa que —como vimos— morrera en terras ultramarinas, sen entrar noutras consideracións.

Cómpre ler con atención, como sempre. Se ben a manda testamentaria de don Munio Fernandes de Rodeiro ten data 28 de abril de 1261 («Jn Era. M. CC. LXL.

38 Sen esquecer o asunto dos puntos de embarque e de destino. A expedición partiu de Barcelona e, a causa do mal tempo, unha parte (e con ela o barco real) regresou a Aigües Mortes; o resto chegou ao porto de Acre, daquela o único en mans cristiás en Terra Santa. A consideración que —segundo a tenon con Johan Baveca- Pero (García) de Ambroa partiu de Montpellier (Aigües Mortes), non se referiría á expedición catalá senón que sería unha mención xenérica desde que a Sétima Cruzada partiu dalí.

IX & *quotum* .iiij. *kalendas*. Maíí»), a súa morte podería ser anterior. Tal sospeita está baseada en diversas circunstancias: 1. O testamento non está asinado por don Munio e só constan nel o redactor —o seu capelán Johan Fernandes— e as testemuñas. 2. Polos tempos verbais empregados, a redacción do testamento sería posterior aos feitos que o motivaron: «esta est a mãda que fez don Monño fernãdez de rodeiro quando se *queria* ir per’al Rey a Seuila». ³⁹ En consecuencia, o inventario no que aparece citado Pedro García de Ambroa non iría datado para non entrar en conflito con este testamento xa que, probablemente, ambos documentos serían simultáneos. Isto levaría a poder considerar que don Munio Fernández de Rodeiro e Pedro García de Ambroa morreron, moi probablemente, no servizo ao rei (nunha expedición militar no norte de África, «Ultramar»?) uns meses ou un tempo antes.

Pero sigamos a ler. Souto Cabo (2006: 234) engade: «Confirma-se [...] que Pero (Garcia) de Ambroa peregrinara a Terra Santa e, ao que parece, em mais de uma ocasião, pois que se fala “daquela” viagem em que morreu, provavelmente por oposição a outra anterior», coa apostila en nota ao pé: «Talvez não concluída e origem das diversas composições satíricas que lhe foram consagradas».

Malia o rigor que Souto Cabo sempre amosa, cabería considerar con certa reserva estas súas afirmacións porque, nos cancioneros, «Ultramar» non é sempre sinónimo de Terra Santa xa que se pode referir tamén ao norte de África. ⁴⁰ Doutra banda, non resultaba doado ir aos reinos cruzados —e menos aínda desde Castela— se non era en expedición (amais que ir por ir, e non en cruzada ou por comercio, non aportaba beneficio material nin espiritual ningún).

Pero os cancioneros aínda nos dan, se non información clara, si polo menos indicios verbo da condición social de Pero (Garcia?) de Ambroa. A tenson de Pero Mafaldo «Pero d’Ambroa, haveredes pesar» (B1514) pode darnos certa luz nese

39 Os subliñados son meus.

40 Cf. Pero García Burgalés, «Fernan Diaz, este que and’aquí», B1375, V983: «foi ùa vez daquí a Ultramar»; Arnaldo e Afonso X, «Senher, ad-ars ie’us venh’ querer», B477: «Dom Arnaldo, fostes errar, por passardes com batarês vossa senhor a Ultramar».

senso. Para os editores portugueses do corpus lírico medieval galego-portugués en liña (<<http://cantigas.fcsh.unl.pt>>), «tem a curiosa particularidade de se referir a um decreto real que alegadamente legislaria sobre as hierarquias trovadorescas (v.11 e seguintes). De facto, talvez Pero Mafaldo esteja aquí a referir-se a uma composição em provençal, a chamada *Declaratio* de Afonso X, composição que o trovador Giraut de Riquier compôs (provavelmente sob as diretivas reais) como resposta a uma sua anterior *Supplicatio* (*que fe Guiraut Riquier al de Castela per nom de joglars*). O trovador provençal,⁴¹ aquando da sua estadia na corte castelhana, entrou assim nos acesos debates que aí tinham lugar, sobre a arte de trovar e as suas hierarquias. Na referida *Declaratio* real, ouvimos Afonso X jocosamente legislar sobre a confusão que reinava nas hostes poéticas, atribuindo um lugar preciso a cada um. Esta composição de Pero Mafaldo, dando-nos conta das repercussões desse “debate”, é, assim, um interessante documento sobre a escola trovadoresca galego-portuguesa».

Antes de entrar na análise do texto, temos que sinalar que estaríamos lonxe destas palabras por simple criterio cronolóxico. Todos os críticos sitúan a composición da *Supplicatio* cara a 1274, uns catro anos despois da chegada de Guiraut Riquier á corte castelá de Afonso X. Se temos en conta que a morte de Pero (García?) de Ambroa se produciu en 1260-1261, resulta evidente a imposibilidade que a invectiva de Pero Mafaldo tivese relación coa obra do autor provençal. Doutra banda, a lexislación que aplicou o monarca en contra dos considerados xogares de baixa calidade foi xenérica e, en calquera caso, de aplicación no ámbito urbano, non da corte. Verbo desta, as restriccións que impuxeron os diversos monarcas a mediados do século XIII (Xaime I en 1235 e Afonso X de Castela e León e Afonso III de Portugal en 1258) estaban relacionadas co control dos gastos suntuarios e coa limitación da presenza de xogares e soldadeiras na corte (Menéndez Pidal 1991: 227-228).

Polo tanto, temos que optar por considerar a sátira como estamental e non como profesional. Circunstancia que resulta clara á vista de versos explícitos dabondo

41 En realidade era un xogar que compoñía, un profesional, e por iso vindicaba a súa condición laboral.

como «que se nom chame fidalgo por rem [...] ca manda el-rei que se demandar dom o vilão ou se se chamar segrel e jograria nom saber fazer [...]». É dicir, Pero Mafaldo (cabaleiro e, en consecuencia, trovador) bóttalle en cara a Pero de Ambroa que un segrel —como era este— se chamase a si mesmo fidalgo. Versos que poderíamos entender no sentido que cando anos antes exerceu de trovador, non tiña obriga de facelo ben (en tanto que *amateur*), condición que si que tería que cumprir se cobraba por iso, se era profesional. É dicir, resultaría plausible considerar que —por razóns que ignoramos— estaríamos perante un caso de «degradación» da condición de cabaleiro ou tal vez de escudeiro,⁴² o cal —en paralelo no campo da lírica— supoñería pasar de trovador a segrel. Unha circunstancia relativamente habitual no ámbito provenzal (se atendemos ao que recollen *vidas* e *razos*) cando un cabaleiro non podía manter tal condición e tiña que axogrararse, é dicir facerse profesional («si fo un juglars», cf. Ventura 2012: 941). Deste xeito, ben puido ser que Pedro García de Ambroa (que compuxo como trovador a cantiga de amor B73 «Grave dia naceu, senhor») pasase a ter que traballar a salario, tal vez como escudeiro no ámbito militar e como segrel no ámbito artístico, co nome simplificado á maneira de xogar: Pero de Ambroa. Sen o patronímico (García), que sería o indicador da condición de cabaleiro.

Volvendo ao inventario de don Munio, sorprende que Souto Cabo non tire proveito da cesión que este Pedro García de Ambroa fixo a aquel don Munio para que pagase cen soldos: «[...] dou a don Monio quanta herdade avya in Friol [e] que desse don Monio Cm soldos a Fernam Pardo e don Munio pagou ja estes Cm soldos e per esta guysa ouvo don Munio a ver esta herdade quita [...]». Non sería casual que

42 As *Partidas*, despois de indicar na Partida II e Lei XII do Título xx quen non podía ser cabaleiro, tamén establecía na Lei xxv os motivos polos cales un cabaleiro podía perder a condición de tal: por vulneración do código de cabalaría e por comisión de delitos que comportasen pena de morte, que se conmutaba a cambio de perder a condición de cabaleiro. O primeiro grupo incluía as seguintes causas: «[...] quando el caballero estodiese por mandado de su señor en hueste ó en frontera, et vendiese ó malmetiese el caballo ó las armas, ó las perdiere á los dados, ó las diere á las malas mugeres, ó las empeñase en taberna, ó furtase ó feciese furtar á sus compañeros las suyas [...] ó si usase públicamente él mismo de mercadería, ó obrase de algunt vil meester de manos por ganar dinero non seyendo cativo [...]» (Alfonso el Sabio 1807: 218-219).

a mención a este pago ou a esta débeda estea no remate, como se a adquisición da herdade de Friol fose a máis recente.

A risco de especular, cabería pensar nunha relación estreita, de señor e vasalo (quizais como cabaleiro e escudeiro), entre don Munio Fernández de Rodeiro e PGA 1260, pola cal este tería que asistirille se era convocado polo rei.⁴³ Tendo que viaxar ambos a Sevilla por tal razón, o segundo queredría deixar resolto o tema da débeda ou do pago e por iso, a cambio de que o primeiro abonase o importe en efectivo, cederíalle a súa propiedade en Friol (Souto Cabo 2003: 144-145).

En calquera caso, as viaxes non serían a Terra Santa (amais que non tería sentido que lle fixesen burla por non rematar a viaxe por estar morto). Máis ben consideramos, de acordo coa relación que podería haber entre PGA1260 e don Munio, que ambos dous participarían nas expedicións que fixo Afonso X ao norte de África: Taount (1257) e Salé (1260), sen descartar que tamén se podería tratar da convocatoria que en maio de 1258 o monarca castelán fixo dunha flota no golfo de Cádiz para un servizo de tres meses.

Cabe dicir, de entrada, que, en tanto que non foron empresas de éxito, as crónicas castelás ignoraron a primeira e apenas recolleron algún detalle da segunda.⁴⁴ O chamado *fecho de allende* non se trataría dunhas expedicións máis ou menos improvisadas, froito dun arrouto, senón que foi unha das teimas do Rei Sabio, probablemente herdada do seu pai, para aproveitar a debilidade do imperio almohade e tentar evitar novas invasións desde o norte de África. Para iso xa desde o inicio do seu reinado construíu os arsenais de Sevilla e creou o cargo de *Adelantado mayor del mar*.

No caso da expedición a Taount, durante moitos anos non houbo acordo á hora de identificar este lugar ata que, finalmente, se estableceu que se trataría dun porto

43 Se atendemos a documentación conservada: o testamento e mais o inventario de don Munio.

44 Incluso nalgunha biografía de Afonso X, como a de Salvador Martínez (2003: 590) non aparece na cronoloxía do monarca. Así, en relación a Salé di que «fue ésta la única gran aventura militar ultramarina emprendida por Alfonso X» (*op. cit.* 176).

situado a uns quilómetros ao leste da desembocadura do río Muluxa, xa en territorio da actual Alxeria (Dufourcq 1980: 93). De calquera xeito, non se trataría dun porto con importancia estratéxica (Rodríguez García 2010: 418) se ben a súa proximidade a Orán, que si que era importante, podería levar a sospeitar que a razón de ocupar o primeiro fose controlar máis adiante o segundo. Segundo González Jiménez (1999: 81), Afonso X convocou a moitos galegos para que participasen nesta empresa e pediu impostos ás cidades galegas e asturianas para financiar a expedición (Cereijo 2007: 43), circunstancias que ou ben fan trabucala coas manobras de 1258 ou evidencian que o rei esperaba moito de galegos e asturiáns.⁴⁵

Canto a estas manobras, a empresa ben podería ser considerada, como fai González Jiménez (1993: 64), como unha auténtica expedición «[...] en 1258 para llevar a cabo alguna incursión contra el norte de África [...]»—, se ben concede que «ignoro en qué parte del norte de África operó la flota reclutada en los puertos gallegos y asturianos». Tamén houbo petición real de barcos e homes ás vilas costeiras galegas e asturianas («[...] Efectivamente, en una carta dirigida a todos los concejos de Galicia y Asturias⁴⁶, dada en Valladolid el primer día de febrero de dicho año [...]»), solicitude que foi atendida por algunhas delas mentres que outras escusaron a participación a

45 Entre as poucas referencias que temos desta empresa, Ballesteros Beretta (1935: 100, citando o bispo de Osma J. Loperráez Corvalán 1788) dá noticia do «privilegio de Afonso X a San Esteban de Gormaz para que los 120 caballeros de esta población tuviesen aprestadas sus armas y prevenidos sus caballos para la salida que pensaba hacer contra los moros».

46 Esta petición tería a súa lóxica. As cidades e vilas galegas e asturianas eran as que mellor podían aportar naves, oficiais e mariñeiría. Doutra banda, había unha certa tradición en conceder indulxencia ás repúblicas, vilas e cidades mariñeiras que contribuísen ás cruzadas: Pisa, Venecia, Marsella, Baiona (Rodríguez García 2009: 149). No *Itinerario...* de Ballesteros Beretta (1935) non hai mención destas cartas.

cambio de certa cantidade de diñeiro (Rodríguez García 2010: 256 n372).⁴⁷

Estas circunstancias confirmarían a hipótese de Menéndez Pidal e de Souto Cabo respecto a que Pedro García de Ambroa fixo máis dunha viaxe. En consecuencia, cando lle dicía a Pedro Amigo de Sevilla «vin d'Ultramar» non mentiría pero non estaría a falar de Terra Santa.

Canto á da outra expedición, Salé era un importante porto da costa atlántica de Marrocos situado na desembocadura do río Bu Ragra, en cuxa outra ribeira está Rabat; desde tempo atrás era frecuentado por barcos procedentes de Al Andalus e dos reinos cristiáns e tamén era moi activo polas actividades de piratería (Cereijo 2007: 44), amais de ser destino de comercio costeiro e transsahariano: escravos, ouro, peixe (Rodríguez García 2010: 255-256).

A empresa de Salé foi predicada como cruzada e para iso «el papa Alejandro IV designó al obispo de Segovia para predicar [...] *contra quos idem rex intendit in manu pretendi procedere*, «contra los sarracenos de África, contra los cuales pretende

47 No asunto interveu Enrique III de Inglaterra, que aparentemente ofreceu axuda ao rei castelán. En calquera caso, a expedición resultaría proveitosa «como se deduce de la felicitación que Enrique III de Inglaterra envió al rey castellano a fines de este año», aclarando en nota ao pé que «la carta está fechada en Westminster, a 14 de diciembre de 1258» (González Jiménez 1996: 86 e 2002: 77). Segundo Ballesteros Beretta (1935: 147-148, citando a T. Rymer 1704), o asunto sería algo distinto. Despois que Afonso X e Xaime I acordasen a paz en 1256, o infante Enrique, irmán do primeiro, perdeu o refuxio en terras aragonesas e estableceuse na vila vasca de Baiona, daquela baixo dominio inglés, e púxose ao servizo de Enrique III de Inglaterra (o seu fillo e herdeiro Eduardo -futuro Eduardo I- casara con Leonor de Castela, medio irmá do infante Enrique; este matrimonio significara a renuncia por parte de Castela de calquera reivindicación verbo da Gascuña, en litixio desde que Leonor de Plantagenet, filla de Enrique II de Inglaterra, a aportase como dote cando casou con Afonso VIII de Castela en 1177). Aparentemente, a coroa inglesa mantíña a amizade con Castela. O 25 de xullo de 1259 o rei inglés escribiu desde Westminster unha carta ao infante Enrique de Castela, na que «le promete navíos para trasladarse desde Bayona a tierra de África, pero le exige juramento de no atacar al soberano de Castilla (*'in hoc protectione nostra ad partes Africanas, nullam guerram, molestiam aut gravamen perquiremus aut procurabimus praefecto Regi [...]*'). En la misma fecha comunica el inglés por sendas cartas a los jurados y común de Burdeos y Bayona [que] faciliten a Enrique hombres, naves y cuanto necesite [...]». Vistas as condicións, a empresa con Castela non foi adiante. O infante Enrique embarcou en Baiona en 1259 e marchou a Túnez, onde se puxo ao servizo do sultán al-Mustansir e onde se reuniu co seu irmán Fadrique.

dirigirse el rey»» (J. O' Callaghan 1996: 215, cito por Cereijo 2007: 43). O sumo pontífice enviou diversas cartas-bula a prol da expedición (Rodríguez García 2010: 256 n733).

No verán de 1260 o rei Afonso X emprendeu unha operación punitiva contra Marrocos, aparentemente en apoio da dinastía bereber dos Banu Marin —coñecidos en Castela como benimerines— que lle solicitaran axuda. A expedición naval castelá estaba formada por trinta e sete naves entre carracas, navíos, galeras e barcas e uns douscentos cabaleiros máis a tropa correspondente, se ben ía camuflada como flota comercial. Partiu, probablemente, de Alcanate —no golfo de Cádiz— entre o 2 e o 4 de setembro de 1260 e está documentada a súa chegada o día 8, derradeiro día do Ramadán daquel ano; a travesía demorou uns catro días (Cereijo 2007: 46; Rodríguez García 2010: 422). Ben axiña os habitantes e os ocupantes benimerines da cidade decatáronse de que os casteláns ían na procura de botín e daquela pretenderon botalos fóra.

Non hai concordancia entre as crónicas castelás e musulmás á hora de establecer que sucedeu despois. Polo visto, por medo a ser superados no asedio, na noite do 21 ao 22 de setembro os casteláns reembarcaron con sixilo e con certo botín. Por algunha razón a expedición non rematou en éxito e por iso, temerosos do castigo polo fracaso, algúns cabaleiros casteláns pasaron a servir ao emir e tres naves fuxiron ata Lisboa; en calquera caso, doce embarcacións non regresaron a porto castelán (Ballesteros 1943: 117; Huici 1952: 49; Cereijo 2007: 49-51; Flores Díaz 2006: 822; Rodríguez García 2010: 422).

O certo é que, do mesmo xeito que non sabemos con exactitude cantos homes participaron na expedición de Salé, tampouco coñecemos con precisión as baixas que os asaltantes padeceron no ataque e na retirada: as crónicas castelás o esquecen porque foi unha derrota e as crónicas musulmás, amais de esaxeralas, non podían contar as vítimas que eventualmente quedarán no mar. Se facemos a extrapolación de naves, cabería considerar unhas perdas humanas dunha terceira parte pero se amais temos en conta o botín, as baixas humanas poderían superar esa proporción. Con

todo, para Flores Díaz (2006: 825-826) «la flota pudo recoger tanto a los asaltantes como el botín sin tener que lamentar baja alguna en el asalto en sí» aínda que «se produjeron deserciones, algunas muy significativas, y bajas tanto de hombres como de barcos».

Pero lembremos que antes sinalamos que a morte de don Munio Fernández de Rodeiro podería ser anterior á data da manda testamentaria. Non serían insólitos os testamentos *post mortem* —malia o que sostíña Martínez Salazar (1896: 233: cf. Ferro Couselo 1996: 103)—, modalidade recollida no libro II.5.12 do *Liber Iudiciorum* da lexislación visigótica. Consistía nun testamento outorgado de palabra ou por minuta en ausencia de notario e con testemuñas (dúas polo menos). Era de aplicación, especialmente, en caso de ausencia da residencia habitual, nunha viaxe por exemplo («in terra vel in mare»). Pasados seis meses da morte do testador, quen recollera a súa derradeira vontade (normalmente un crego), tiña que presentar o testamento (é dicir, a transcripción escrita daquela) ao xuíz ou ao bispo, que podían pedir ás testemuñas que se ratificasen (cf. <http://libros-revistas-derecho.vlex.es/vid/articulos-103-104-254242> consulta 7/07/2013). Polo tanto, se consideramos ese período mínimo de seis meses a transcorrer antes de formalizar o documento, no caso de don Munio Fernandez de Rodeiro poderíamos situar que a súa morte tivo que ser antes de finais de novembro de 1260.

En consecuencia, o inventario no que aparece citado Pedro García de Ambroa non iría datado (lembremos que sería feito de memoria co apoio, naturalmente, da documentación das propiedades, da que o propio inventario indica localización en Pallares ou en Oseira) para non entrar en conflito con este testamento xa que, probablemente, a redacción de ambos documentos sería simultánea. Isto levaría a poder considerar que don Munio Fernandez de Rodeiro e Pedro García de Ambroa morreran ou desapareceran, probablemente, na expedición a Salé, a máis recente verbo da datación da manda testamentaria.

Pero cal podería ser a razón de que Pedro (García?) de Ambroa deixase a don Munio a súa propiedade de Friol? Se ollamos con detalle o inventario, apenas sabemos que foi a cambio de cen soldos para que lle fosen pagados a Fernan Pardo, de quen non temos máis noticia. Aparentemente, podería tratarse dunha débeda, que Pedro (García?) de Ambroa quixese deixar resolta antes de marchar a Ultramar. Se así fose, poderíamos considerar unha hipótese: Pedro (García?) de Ambroa non era cruzado nin cando acompañaba supostamente á Balteira (Ventura 2013) —e por iso foi chufado como palmeiro—⁴⁸ nin cando viaxou a Ultramar, é dicir a Taount e/ou ás manobras da flota convocadas no verán de 1258 no golfo de Cádiz. Amais e malia a consideración inicial de cruzada dada á expedición a Salé, o feito de que houbera desercións por medo á ira do rei, deixaría en evidencia que os participantes non adquiriran a condición de cruzados.⁴⁹ En consecuencia, sería militar a salario e non podería exercer un dos privilexios que concedían as bulas de cruzada hispánicas, o que establecía que «si antes de su partida un cruzado no había podido satisfacer su deuda, estas eran suspendidas [*sic*] durante su ausencia» (Goñi 1958: 188)⁵⁰. A cesión feita por Pedro (García?) de Ambroa a don Munio Fernández de Rodeiro podería ser, polo tanto, un acto de previsión (obrigada) para que a débeda —de existir— non quedase sen pagar (e a súa alma en pecado) en caso de morte.

A priori, non sabemos quen sería ese Fernán Pardo nin que relación podería ter con PGA1260 se ben temos documentado un persoeiro homónimo: «Este *Fernandus Petri, dictus Pardus* se documenta en 1246 al confirmar —junto con su cuñado don

48 Segundo Menéndez Pidal (1991 229 n88), Pero de Ambroa viaxaría a Terra Santa «como simple palmero, no como guerrero» seguindo o que di a cantiga de Pedro Amigo de Sevilha B1661 V1195: «tan ben poss' eu, se mi quiser, come hun gram palmeyro chufar».

49 Para as vantaxes obtidas polos cruzados remito a Riley-Smith (2012: 64-69) e Goñi (1958: 117). Doutra banda, moitos dos cabaleiros que cos seus arquiros, soldados e peóns participaban nas cruzadas ían a soldo e non como peregrinos-cruzados (cf. Marcos 2007).

50 Medida xa aplicada na conquista catalá de Valencia en 1238 (Goñi 1958: 165). Esta medida tiña a súa orixe cando despois da derrota cristiá de Alarcos (1195), o papa Celestino III fixo extensivo a quen quixese ir a España como cruzado, o privilexio concedido aos cruzados de Oriente de non ter que pagar as débedas contraídas antes de ir de cruzada (Goñi 1958: 97).

Nuño y sus sobrinos don Lope Núñez y doña Mayor Yáñez—⁵¹ una donación de su padre, *dominus Petrus Garcie*, al monasterio de Monfero, a cambio de lo cual obtuvo licencia para enterrarse dentro de su iglesia. Su hijo, llamado ya Pedro Fernández Pardo, se documenta en la segunda mitad del XIII haciendo *tuertos* al referido monasterio. Hijos de este último lo fueron Aras Pérez Pardo, el bien conocido deán de Santiago y Lugo, que falleció en 1315, y García Pérez Pardo, padre a su vez de Aras Pardo [...]. ARG, *Colección de Pergaminos*, núm. 107» (Pardo de Guevara 2001: 72, 2004: 850 e 2009: 37n39).

Pero podería haber outra explicación á cesión da súa herdade en Friol: tal vez unha relación familiar. Non hai indicios que nos fagan sospeitar que ese Pedro Garcia (*dominus Petrus Garsie*) fose PGA1237 e que Fernando Pérez Pardo resultase ser irmán de Elvira, María e Men Perez (de Ambroa). En calquera caso, sería moita casualidade que compartira nome, patronímico e alcume co beneficiado con cen soldos que aparece citado no inventario de don Munio.

Sabemos que ese Fernando Pérez Pardo era fillo dun Pedro Garcia e despois un Fernán Pardo aparece relacionado co Pedro Garcia de Ambroa que foi a Ultramar, onde morreu. A primeira data que os relaciona é 1246 e a segunda un pouco antes de 1261. Temos documentado en 1237 un *Fernandus Petri Pardi* —considerando que se trate da mesma persoa xa que os documentos están relacionados con don Rodrigo Gómez— que, cunha maioría de idade mínima de catorce anos, tería unha data de nacemento cara a 1220, o que, á súa vez, daría unha data de nacemento para o seu pai cara a 1200 como moi tarde.

Pero estas últimas datas temos que poñelas en relación coa circunstancia de que o Pedro García de Ambroa morto en 1237 tiña dúas fillas que eran maiores de idade en 1238, xa que naquel ano venderon propiedades. E dunha idade semellante

⁵¹ Tratándose dunha referencia a pé de páxina resulta complicado desenrolar esta información. De tratarse, efectivamente, de dous sobriños, serían moi probablemente esposos entre eles. Porén, segundo Xenealoxías do Ortegá, habería outra María Eanes, casada con García Pérez Pardo, fillo de Pedro Fernández Pardo e neto de Fernando Pérez Pardo.

sería o Men Perez que en 1262 fai unha doazón a un mosteiro en previsión do momento de deixar este mundo.

A ausencia de filiación entre o doante dos cen soldos e o receptor dos mesmos (non esquezamos que o inventario estaba feito de memoria e o asunto non tiña porque ser coñecido con detalle polo capelán redactor) non facilita saber que relación terían.

Con todo, sería doado dicir que ese Fernan Perez Pardo podería ser fillo do primeiro dos Pedro Garcia de Ambroa (o morto cara a 1237) —e, en consecuencia, irmán de Elvira, María e Men—, de maneira que fose este quen fixera a doazón a Monfero confirmada polo primeiro en 1246. Pero tal relación é bastante improbable. En primeiro lugar, porque non aparece o nome da nai dese Fernán Pérez Pardo, cando sabemos que a muller do cabaleiro homónimo morto en 1237 se chamaba Urraca López. En segundo lugar, pola ausencia de mención aos fillos destes últimos.⁵² E terceiro, porque na súa liñaxe non hai ningún indicio do alcume ou cognome Pardo.⁵³

Non só iso. Sabemos que este Fernando Pérez Pardo tiña uns sobriños, don Lope Nuñez e dona María Yáñez. Esa relación só se explica se consideramos que ambos serían matrimonio: o pai del —de nome Nuño— ou o pai dela —de nome Johan— casara cunha muller con Perez de apelido, se era irmá de Fernando Pérez Pardo.

Temos outro elemento que pode dar algunha orientación: no diploma todos son tratados de don e de dona agás dese Fernando Perez Pardo, circunstancia que non foi impedimento para que enxendrase unha liñaxe de importancia (según XOR, unha descendente directa súa, Sancha Rodríguez, casou con Fernán Pérez de Andrade III, o Boo). Poderían ter a ver esta circunstancia e a hipotética «degradación» que padecería Pedro García de Ambroa cando pasou de trovador a segrel?

52 Unha ausencia —no caso de que se tratase dese cabaleiro— só explicábel nunha circunstancia: que en 1246 nin as fillas Elvira e María Pérez nin a viúva non desen testemuña, polo motivo que fose, e que daquela Men Pérez —irmán das primeiras e fillo de PGA1237— aínda fose menor de idade (é dicir, que non nacera antes de 1223).

53 Alcume que non resulta frecuente nos diplomáticos galegos do século XIII.

Pero algunha relación debería ter Fernando Perez Pardo co PGA1260 en tanto que recibiu del cen soldos. Iso pode levarnos a outra hipótese: poderíamos estar nun caso de homonimia entre dous cabaleiros chamados Pedro Garcia de Ambroa, cunha diferenza de idade duns cantos anos? Pola información que temos, podería ser pero de pais e de liñaxe distintos: o pai de PGA1237 se chamaría García Guterrez, mentres que o de PGA1260, García Pérez. Polo que sabemos, Fernan Perez Pardo non sería beneficiado pola herdanza de PGA1237, mentres que PGA1260 (seu pai?) decidiu deixarlle en herdanza o que posuía ou boa parte dilo.

Do mesmo xeito, as burlas por non navegar —como os sirventeses citados de Gonçalo Eanes do Vinhal (V1004: «nunca vós andastes sobr’o mar que med’houvéssedes») e de Pero Gomez Barroso (B1446 V1057: «nunca pasastes alen mar») — tal vez poderían ter algunha relación (nin que fose por parodia) con esas manobras de 1258 nas que Pedro (García?) de Ambroa navegaría nas costas africanas pero sen chegar a Ultramar. Que lle fixesen estas cantigas podería insinuar que regresou das manobras con vida, se ben non temos a certeza de que estivera na expedición a Taount. Con todo, esta e as manobras e a expedición a Salé serían as «viaxes a Ultramar» de Pedro de Ambroa citadas nos cancioneros e as de Pedro García de Ambroa do inventario de don Munio. Podemos descartar —unha cousa é a sátira e outra un documento notarial— que fosen extensivas á compañía (sen viaxar) que lle prestou a María Pérez «Balteira» cando esta obtivo a condición de cruzada (Ventura 2013).

A circunstancia de non ser cruzado chocaría, aparentemente, coa sátira da que foi obxecto Pedro García de Ambroa por parte de Pedro Amigo de Sevilla na cantiga «Marinha Mejouchi, Pero d’Ambroa» (V1199), que sitúa en Toledo a obtención da súa condición de cruzado («Pero d’Ambroa en Çoco de Vem filhou a cruz para Ierusalem») para ir a Terra Santa e que despois regresou («despois daquesto [...] come romeu que vem cansado, tal o vi end’eu tornar»). O seu alistamento na cruzada sería feito —en tanto que acompañante de María Pérez— no Zocodover, o centro neuráxico de Toledo. Naturalmente, como sexa que a soldadeira non viaxou nin pensaba facelo

(Ventura 2013), el tampouco o faría, polo cal Pedro Amigo se burla do seu «regreso». De calquera xeito, «el voto del *cruce signatus* [...] es de carácter solemne, ya que se toma públicamente ante un obispo, abad o sacerdote [...]» (Domínguez 2001: 161), o cal supón que, no caso de María Pérez, resultaría coñecido e de aí as burlas. Debería ser nunha data anterior e próxima a 1257, momento do contrato de María Pérez co mosteiro de Sobrado no cal figura que era cruzada. A data máis plausible sería 1255, cando o papa fixo unha chamada en defensa de Terra Santa que foi predicada en Castela por frei Lourenço de Portugal (Goñi 1958: 206).

E que papel tería niso Pero (García) de Ambroa? As normas papais impedían que nas cruzadas participasen mulleres soas, polo cal precisaban da presenza dun acompañante masculino apto (Riley-Smith 2012: 68). Evidentemente, resulta impensable supoñer que viaxasen xuntos, non estando casados canonicamente.⁵⁴ De calquera xeito, se non tiñan intención de participar de maneira efectiva na cruzada, a presenza de Pero de Ambroa como acompañante non suporía ningún escándalo. Os editores de *Lírica profana galego-portuguesa* (Brea 1996: 840) consideraron que se ausentou da Península, «pode que coa intención de viaxar a Terra Santa, xa que non figura no *Repartimiento* de Sevilla de 1248. Tralo seu regreso sobre 1253, faise referencia á súa morte nun doc. de 1261 [...]».⁵⁵

Pero volvamos de novo a Pedro García de Ambroa e á súa morte. O testamento de don Munio Fernández de Rodeiro (datado en 1261) e o inventario sen datar das súas propiedades serían feitos, probablemente, despois da súa morte. Se consideramos a razón e a condición do primeiro documento (testamento nuncupativo) e a mención de Pedro García de Ambroa no segundo teríamos, como plausible, que as mortes de ambos (simultáneas ou non) puideron suceder uns meses antes.

54 A. Martínez Salazar (1897: 303) fixo que viaxasen por separado na cruzada de Xaime I: «Pero Barroso al citar Acrí como término de esta expedición, en la cual, si bien en barco distinto, acompañó a doña María [Pérez] su amante Pero d'Ambroa [...]», opinión que quedaría sen sentido cando en 1911 publicou a noticia da morte deste en 1261.

55 Non figurar nese *Repartimiento* (cousa nada estraña doutra banda) non ten porque supoñer que viaxase a Terra Santa. Como vimos, Domínguez emprega o mesmo argumento, ao noso parecer moi feble. De calquera xeito, nada permite soste que en 1253 regresara de algures.

Dispoñemos doutro documento coetáneo que cita a morte de Pedro García de Ambroa. Ou, polo menos, dun «don Pedro García que era prestameyro d'Ambroa» e que publicou Andrés Martínez Salazar (1911: 31-43). Trátase dunha escritura de considerable extensión que contén algúns documentos previos e cuxo motivo foi a querela que o abade de Monfero presentou porque diversos prestameiros da bisbarra derrubaran ou retiraran as fitas ou mouteiras que marcaban os coutos do mosteiro de acordo cos privilexios concedidos por monarcas anteriores e confirmados por Afonso X.⁵⁶

O conxunto do documento pódese «deconstruír» da maneira seguinte:

- Acta do notario Pedro Perez Jenrozio, que podemos datar o 8 de decembro de 1261 (pola confirmación que fai da acta do meiriño maior) que inclúe os outros documentos coa secuencia cronolóxica que segue.
- Madrid, 24.11.1258. Carta de Afonso X a Roi Garcia (meiriño maior de Galicia)⁵⁷ na que dá noticia da querela que lle presentou o abade de Monfero contra don Roi Gomez e outros prestameiros por forzar os coutos do mosteiro.
- A Coruña, 9.06.1261. Carta de Roi Garcia a Joan Perez de Salto (xuíz de Pruzos) e a Pedro Suarez de Betanzos, aos que envía a carta do rei para que verificasen o privilexio que o abade de Monfero alegaba e o restaurasen, caso de ser necesario.
- Acta de data 12.06.1261, sen lugar, que describe os límites da propiedade de Monfero e da circunstancia pola cal foron removidas as fitas: «[...] Mays áámorte de don Pedro Garcia que era prestameyro d'Ambroa acharon que les passara et forçara

56 Cando Monfero foi construído, o emperador Afonso VII de León deulle «el primer privilegio real que conocemos, acotando [...] todo el territorio que debía comprender la fundación del monasterio de Monfero, detallando minuciosamente todos sus límites» (López Sangil 2012: 382). No seu *Itinerario... Ballesteros Beretta* (1935: 122) dá noticia dunha carta de Afonso X ao mosteiro de Monfero –que apareceu inserta nun documento de Afonso XI– así como de dous privilexios rodados do primeiro confirmando privilexios anteriores de Afonso VII.

57 Trátase de Roi García de Trejo. Segundo González Jiménez (1993: 45), en 1253 substituíu no cargo a Munio Fernández de Rodeiro.

don Roy Gomez⁵⁸ en Scanoy daquela parte o Ryo Lambre et enos Hedreyros. E don F. Saniurgio ááparte de Vilacháá. et en Frariz [...]». Dilo dan testemuña moitas persoas, das cales aparece o nome dunha cuarentena. Non consta que fose enviada ao monarca pero cabe supoñer que si.

- O notario, a maneira de enlace entre o anterior documento e o seguinte, fai constar que entre os cabaleiros acusados, ese Gunzalu [Fernandez] Saniurgio derribou unha das pedras que foran erguidas por mandado do rei e do meiriño, co concurso de Pedro Pardo⁵⁹ e de Alfonso Martins Sordo, mordomo de dona Mor Afonso en Ambroa.
- Sevilla, 13.10.1261.⁶⁰ Segunda carta de Afonso X ao meiriño Roi Garcia. Cabe supoñer que como reacción a unha nova querela do abade ou polo informe feito polo meiriño. Don Rodrigo Gomez aparece xa como morto («[...] la tierra que de nos tenia don Rodrigo Gomez [...]»). Na misiva acusa aos anteriormente citados.

58 A favor da hipótese de que houbo certa dexación por parte do meiriño en averiguar o que sucedera cos coutos é esta cita do conde de Traba. Y. F. Vieira (1999: 59) considera a posibilidade de que morrese entre o 12 de xuño e o 16 de xullo por un documento desta data no cal se di «doña Mayor Alfonso muger que fue de don Rodrigo gomez» (conservado no AHN Madrid, OO. MM. Carp. 198 doc. 14). A morte de don Rodrigo sería, forzosamente, anterior se temos en conta que se trata dun documento escrito en Castela. Incluso, é bastante plausible que en xuño de 1261 o conde –de estar vivo aínda– non andase con folgos de retirar pedras dos coutos de Monfero. Polo menos en persoa.

59 Con bastante probabilidade, fillo do Fernando Pérez Pardo a quen Pedro García de Ambroa deu cen soldos. No documento da querela tampouco é tratado de don.

60 A propósito desta carta, Ballesteros Beretta, no seu *Itinerario...* (1935: 133 n i) non a inclúe, como non inclúe a carta de Afonso X a Monfero, emitida en Madrid o 24 de novembro de 1258: «[...] Este documento puede ser correcto porque la distancia entre Segovia [onde daquela estaba a corte] y Madrid no es tan grande y además ignoramos el paradero del Rey desde el 8 hasta el 29 de noviembre [...]. Mascarenhas [que cita por G. Mascarenhas 1651: 133] menciona una carta de Alfonso X que por el lugar en que está fechada se deduce la equivocación. Es, según el autor citado, del 25 de noviembre de 1258 y data en Sevilla. El Monarca en este año no estuvo en Andalucía [...]». Efectivamente, Afonso X estableceuse de maneira definitiva en Sevilla en setembro de 1260 e alí estivo, de maneira ininterrompida, ata maio de 1265 e en Andalucía ata 1269 (Salvador 2003: 168). Porén, Mascarenhas non se decatou de que había unha diferenza duns tres anos entre a carta dada en Madrid e esoutra dada en Sevilla, segundo transcribe Martínez Salazar: «[...] dada en Seuilla, el Rey la mando.xiij dias de Octubre. Era de mil e duzentos e nouaenta e noue anos. Joan Ferrandez la fezo por mandado de Dº Ferrandez Alcalde. La carta leýda dadegella».

- Merlam,⁶¹ 5.11.1261. Segunda carta do meiriño Roi García que acompaña á segunda carta real, dirixida a Roi Martins (meiriño da zona) e ao xuíz de Pruzos e levada polo escudeiro Pedro Mateu.
- O notario enlaza, coa actuación destes, o documento anterior coa acta de citación das partes.
- «Casdaluito»,⁶² 15.11.1261. Acta de comparecencia das partes litigantes. Os acusados (Gonzalo Fernandez de Sanxurxo, Pedro Pardo, Alfonso Martins Sordo) dan as súas explicacións do asunto. Ambas partes solicitan sentenza.
- Ceua,⁶³ 16.11.1261. «Ao dia» o xuíz dicta sentenza: teñen que cumprir as instrucións do rei.
- Pruzos, 8.12.1261. Acta do meiriño maior, confirmada polo notario Pedro Perez Jenrozio.

Da lectura e a análise do documento tiramos unha conclusión inmediata: a carta do rei feita despois da primeira querela presentada polo abade de Monfero está datada —segundo a transcripción de Martínez Salazar— en novembro de 1258 mentres que o destinatario, o meiriño maior de Galiza Roi García, non ordena facer a enquisa pedida polo monarca ata xuño de 1261, é dicir case tres anos despois. En troques, o asunto queda resolto e documentado a posteriori en seis meses, con carta do rei desde Sevilla incluída.

En paralelo, temos dous lapsos na solución da querela. No primeiro —que cadraría *grosso modo* coa suposta inacción do meiriño maior— non habería noticia da vulneración das fitas; no segundo, pola teima do representante real, aparecen tres infractores, algúns despois da advertencia do rei. En que momento se pasa dun lapso a outro? A partir de cando se alteraron (ou apareceron como alteradas) as fitas

61 Se ben hai unha parroquia chamada Merlán no actual concello de Chantada, con certeza fai referencia un lugar da parroquia do Freixo, no actual concello das Pontes de García Rodríguez.

62 Por Casalbito, hoxe dividido en dous lugares, de Baixo e de Riba, da parroquia de San Fiz, no actual concello de Monfero.

63 Hai unha aldea chamada Cella na parroquia de Mántaras (Santa María) no actual concello de Irixoa. Tamén está documentado ata o século XVIII o topónimo Ceula ou Celua na zona de Pruzos, se ben desde hai tempo está completamente ermo.

de Monfero? No documento temos a resposta: cando morreu ese don Pedro García, prestameiro de Ambroa, nunha data que podemos sospeitar como relativamente próxima aos feitos. Resulta evidente que cara a 1258 —cando o rei se interesa polo asunto despois de que o abade de Monfero presente a querela— houbo algunha alteración de fitas. Pero as testemuñas sinalan a morte do prestameiro de Ambroa como o feito desencadeante dunha alteración considerable, nunha data que teríamos que situar inmediatamente antes da enquisa, é dicir por volta do cuarto trimestre de 1260.

Imponse, pois, facer algunha reflexión máis. Non se entende ben que a primeira querela presentada polo abade de Monfero estivese máis de dous anos parada e que, en troques, a partir de 1261 o asunto se resolvese con dilixencia, mesmo cunha segunda querela do abade, axiña atendida polo rei. Amais, polo ton do documento cabe deducir que a vulneración das fitas sería relativamente recente e non cabería datala máis alá do prazo dun ano, antes da primeira enquisa de xuño de 1261. De non ser así cabería sospeitar unha maior teimosía do abade, que non aparece citada nin sospeitada, ben ao contrario: a segunda querela foi presentada a finais do verán xa que a carta real é do 8 de outubro.

Doutra banda, ese «Pedro García, prestameiro de Ambroa» —a partir de cuxa morte se produce a alteración das mouteiras—, non puido morrer moito antes se se tratase da mesma persoa citada no inventario de don Munio Fernández de Rodeiro. Temos que aceptar a validez dada por Martínez Salazar á data da carta enviada polo rei desde Madrid ao meiriño maior don Roi García (1258 e non posterior), circunstancia que viría confirmada polo itinerario de Afonso X publicado por Ballesteros Beretta (1934), que daría como posible a súa presenza en Madrid en 1258.

Unha posibilidade sería que o meiriño maior coñecese algunha alteración das fitas e que, pola morte do prestameiro de Ambroa, a alteración fose xa considerable, circunstancia que obrigaría á enquisa pedida polo monarca. Sería daquela na primavera de 1261, unha vez cumprido o prazo legal de seis meses por desaparición, cando se daría por certa a morte de Pedro García de Ambroa, do mesmo xeito que sucedeu con don Munio Fernández de Rodeiro.

De non ser así, e de acordo coa nosa hipótese, resultaría que PGA1260 (o prestameiro, o segrel) xa morrera forzosamente antes de 1258, data da carta real emitida despois de que o abade de Monfero presentase a querela unha vez que as mouteiras foron alteradas, circunstancia que non consideramos plausible xa que contradiría a información que dan as cantigas e a documentación citada de don Munio Fernandez de Rodeiro.

Aínda máis. Se a morte —a ausencia- do prestameiro Pedro Garcia de Ambroa foi o detonante ou a condición permisiva para que as fitas fosen removidas, iso suporía dúas cousas: 1. que Pedro García de Ambroa representaba os intereses do mosteiro, e 2. tiña que estar presente dalgunha maneira en terras de Pruzos para defendelos. Posiblemente, cando a súa ausencia e a do seu señor foron coñecidas, os rivais de Monfero se viron animados a vulnerar as fitas.

Doutra banda, como o propio documento indica, as terras pertencentes ás tenenzas non eran propiedade dos nobres. Queda claro cando lemos que os acusados din, a maneira de excusa, «que les non derribaron cotos nengunos e diz que poen escusazón antesí que quieren [que] nos demos selo e allos otros cavalleros la tierra que de nos tenia don Rodrigo Gomez». Verbas que foron interpretadas por Yara F. Vieira de maneira distinta, en concordanza co que escribira hai tres séculos Fr. Bernardo de Cardillo de Villalpando no memorial *Fundación del Monasterio de Monfero*⁶⁴ cando di que «según se colige de la segunda carta del Rey parece que su Magestad había repartido entre algunos caballeros de esta tierra las heredades y posesiones de Roi Gomez con condición de que amparasen y defendiesen las tierras y derechos del Rey». Moita celeridade habería por parte do rei Afonso X —circunstancia da cal Vieira non se sabe decatar— para repartir o goberno dunhas terras co corpo de don Rodrigo aínda quente.

Porén, a simple vista podería sorprender que un escudeiro puidese exercer de prestameiro. A verdade é que non resultaría tan chocante. Os vasallos dos reis

⁶⁴ Que cita por J. L. López Sangil 1996: 75-95.

«podiam “subestabelecer” “tenentes” ou “prestameiros” nas terras pelas quais eran responsáveis» (Vieira 1999:39). Habería daquela unha delegación real nos nobres (*condes*), quen á súa vez delegarían —*subcontratarían*, diríamos hoxe— en cabaleiros e/ou escudeiros. Moi probablemente sería esta a tarefa que PGA1260 tería por conta de don Munio.

A nova pregunta que aparece é obvia aínda que sexa redundante: é simple casualidade que dous homes chamados Pedro García de Ambroa (amais do cabaleiro do mesmo nome morto en 1237) morresen entre 1258 e 1260? A resposta dificilmente podería ser si. Por iso cabe deducir que este prestameiro sería o mesmo Pedro García de Ambroa que despois de ser cabaleiro e trovador, cara a 1254 ou 1255 —como escudeiro tal vez e segrel con certeza— estaría en Toledo e despois en Sevilla.⁶⁵ O mesmo que antes de partir con don Munio Fernandez de Rodeiro á chamada do rei —tal vez en 1260— quixo que este fixese un pago a cambio dunha herdade que aquel tiña en Friol.

Pero tamén temos un conflito entre este cabaleiro e o(s) Pedro García de Ambroa e o Pero de Ambroa que aparece(n) nos cancioneros. Foron os tres a mesma persoa? Xa vimos que hai quen mantén a distinción entre dous persoeiros parcialmente homónimos que compuxeron cantigas: o primeiro, Pedro García de Ambroa morto en 1237; e o segundo, Pero de Ambroa, coñecido por acompañar a María Pérez «Balteira» e morto por volta de 1260 ou 1261. Malia a aparente solidez dos argumentos dos que sosteñen tal dualidade, manifestamos reservas canto a asociar o primeiro co autor da cantiga de amor número 73 do cancionero da Biblioteca Nacional de Lisboa. Consideramos que se trataría de dúas persoas distintas pero non de dous autores distintos.

⁶⁵ Segundo XOR (consulta 09/09/2013), don Pai Fernández de Rodeiro, irmán de don Munio, «testó [...] en el año 1255 antes de partir al servicio del Rey». En calquera caso, don Munio tivo que estar polo menos dúas tempadas nas súas terras entre 1255, cando casou con dona Mor Afonso, e o momento da súa morte, se temos en conta que enxendrou dúas fillas.

Pero este outro que nos aparece co cargo de prestameiro (é dicir, cobrador de rendas por conta dun señor feudal laico ou relixioso), cuxa morte é citada nun documento de 1261, podería ser o segundo? É dicir, podería ser o autor que nos cancioneros italianos aparece como Pero d'Ambroa? Sería demasiada casualidade que pouco tempo antes da datación que leva a escritura tivésemos dous mortos do mesmo nome.

Que se trataría da mesma persoa podería vir confirmado por outra sátira que lle fixeron verbo de se estaba lexitimado para usar o título de «fidalgo» xa que Pedro (García) de Ambroa exercería a composición lírica (de igual xeito que a milicia) de maneira profesional, é dicir como segrel, cando un tempo antes (o Pedro García de Ambroa autor dunha cantiga de amor) fora trovador (é dicir compositor non profesional; lembremos nese senso a cantiga de Pero Mafaldo «Pero d'Ambroa, haveredes pesar», B1514, que xa vimos).

Para Souto Cabo (2006: 228), o autor da cantiga de amor B73 sería o primeiro Pedro García de Ambroa (PGA1237) e para iso apunta a mención que aparece no preito das mouteiras de Monfero. Pero hai argumentos neste documento, amais do xa sinalado da proximidade das datas da enquisa verbo da cita do pasamento de don Pedro García de Ambroa (en tanto que elemento motivador da vulneración dos privilexios do mosteiro), que farían evidente que se podería tratar do segundo (PGA1260), é dicir do segrel acompañante de María Pérez. En calquera caso, sería moito o tempo pasado entre a alteración das fitas e a querela (e da toma de cartas no asunto por parte do rei) se o Pedro García de Ambroa citado como prestameiro fose o falecido antes de 1237: vinte anos, nada menos, lapso que non cadra coa dilixencia amosada polo abade de Monfero para presentar unha segunda querela, inmediatamente atendida polo monarca. Por forza, quen tiña o cargo de prestameiro era o outro, o máis novo.

Pero que relación causa-efecto podería haber entre a morte do prestameiro Pedro García de Ambroa e a alteración das mouteiras de Monfero? A primeira sospeita lévanos a considerar dous temas: 1. Quen tería capacidade de alteralas? É dicir, quen

se opoñería ao mosteiro de Monfero? Naturalmente, alguén poderoso. 2. Por que motivo? Posiblemente, por cobiza polo patrimonio que chegou a posuír o mosteiro (Cañada 2003 vol. 30: 77). Non esquezamos que a familia Fróilaz-Traba tivo unha relación estreita coa súa fundación (1134) e posterior restauración.

Iso condúcénos aos infractores. Un deles era Roi Gomez, con toda certeza Rodrigo Gomez de Traba. Os outros foron Gonzalo Fernandez de Sanjurjo (de quen non atopei xenealoxía) e «Pedro [Fernandez] Pardo e Alfonso Martijz [Martinez] Sordo[,] móórdomo de dona Móór Afonso en Ambroa», citados despois pero o terceiro só polo cargo, non polo nome. Esta señora Mor Afonso, que ten mordomo de seu, podería ser case con absoluta certeza a muller (a viúva) de Roi Gomez de Traba.

Todas as referencias dan 1261 como o ano da morte de don Rodrigo Gomez de Traba. Pero así como aparece como un dos denunciados despois da primeira querela do abade de Monfero na zona do río Lambre, Escañoi e Os Edreiros (o outro era Gonzalvo Fernandez de Sanjurjo en Vilachá e Frariz), na segunda querela aparece este pero non o conde, amais de Pedro (Fernandez) Pardo e Alfonso Martinez Sordo. Iso podería indicar que o conde de Traba xa morrera.

Doutra banda, temos o asunto da homonimia. Houbo, pois, un Pedro Garcia de Ambroa, «miles» (ou sexa, cabaleiro) que morrería en ou antes de 1237, que xa describimos. E houbo outro Pedro García, prestameiro de Ambroa, probablemente escudeiro vinculado a don Munio Fernandez de Rodeiro (do círculo do conde de Traba). E por iso tal vez participaría nalgunha das campañas andaluzas de Fernando III e que compuxo algunha cantiga de amor, das cales conservamos unha. Por razóns que descoñecemos, despois de ser cabaleiro tivo que poñerse a salario se ben conservou certo nivel social. En calquera caso, unha vez estivo no nivel de escudeiro tería que *axogrararse*, é dicir, pasou a ser segrel e a ser coñecido apenas como Pe(d)ro de Ambroa, sen o patronímico, e así, por esa autoría, pasou a ter as súas composicións no apartado chamado de «xogres galegos» nos cancioneros, mentres que aquela primeira cantiga de amor ficou recollida no apartado de cabaleiros. Cara a 1257 ou

1258 serviu ao rei co seu señor en diversas campañas militares e con este señor atopou a morte, probablemente, na expedición naval a Salé a finais do verán de 1260.

Pero esa relación entre Pedro García de Ambroa e don Munio Fernández de Rodeiro podería ser máis estreita que a que, simplemente, establecería un vínculo feudal. Se atendemos ao cadro xenealóxico que XOR propón para a familia do segundo, os xeradores desta serían don Fernando Ares de Blezo e dona Teresa Muniz, filla do conde don Munio Pelaez (tenente de Monterroso) e de dona Loba Pérez de Traba (filla de don Pedro Froilaz de Traba). Un dos irmáns de dona Teresa Muniz foi Pedro Muniz (ou Muñoz). Xa maior, tivo pleitos con Sobrado polo couto de Aranga, asunto no que contou co apoio dos campesiños do couto (enfrentados de anos atrás co mosteiro) e do conde Gomez González de Traba,⁶⁶ casado coa súa filla Elvira Pérez (Barros 2009: 147). Pedro Muniz tivo ademáis a Aldonza Pérez (que casou con Rodrigo Fernández de Torono, unha neta dos cales, Aldonza Martínez de Silva, tivo tres fillos con Afonso VIII e despois casou con don Diego Froilaz) e García Pérez.⁶⁷ Podería ser esta a orixe da liñaxe de Pedro García de Ambroa?

No referido á súa traxectoria persoal podemos calcular que naceu cara a 1200, fillo de García Pérez de Ambroa, descendente dunha importante familia nobre daquela zona emparentada cos Rodeiro e no círculo da casa de Traba. Por volta de 1220 tivo un fillo, coñecido como Fernando ou Fernán Pérez Pardo de quen, á súa vez, por volta de 1240 deste naceu Pedro Fernández Pardo, documentado como Pedro Pardo na querela presentada polo abade de Monfero en 1261. Era mordomo en Ambroa da viúva de don Rodrigo Gómez.

Por motivos que ignoramos, Pedro García de Ambroa estaría afastado por bastante tempo da familia. Despois de servir nas campañas do Guadalquivir na década dos cuarenta —e de compoñer daquela, polo menos, unha cantiga de amor—, pasaría un tempo no ámbito da corte onde exercería o oficio de músico e poeta como segrel, é

⁶⁶ Entre 1179 e 1193 o rei recupera o vello castelo de Aranga e o adxudica a Sobrado.

⁶⁷ Este e o seu pai estiveron na defensa de Cáceres en 1170, feito que deu lugar á fundación da Orde de Santiago, na cal participou o señor de Aranga.

dicer, de maneira profesional, e se relacionaría coa súa paisana María Pérez «Balteira». Por aqueles anos tivo o cargo de prestameiro de Ambroa —probablemente en defensa dos intereses do mosteiro de Monfero— por delegación, tal vez, de don Munio Fernández de Rodeiro. Chamado este polo rei para un servizo de armas —que non sería o primeiro— alá foi en compañía de Pedro García de Ambroa, atopando ambos a morte, probablemente, na campaña de Salé (Marrocos) en setembro de 1260.

E foi ao seu fillo, documentado como Fernán [Pérez] Pardo, a quen don Munio pagou a cantidade de cen soldos (antes de partir a servir ao rei), a cambio do cal Pedro García deixou a don Munio unha propiedade que tiña en Friol. Uns anos despois, xa en 1285, o neto, Pedro Fernández Pardo, dá testemuña nun diploma da catedral de Santiago. Aparece documentado como don Pedro Fernández de Ambroa, con recuperación da liñaxe e esquecemento do alcume, aquel persoeiro cuxo nome López Ferreiro exumou hai máis dun século e en quen dona Carolina Michaëlis quixo ver ao trobador Pedro García de Ambroa.

Á vista dos seus antecedentes e de con quen emparentaran os seus descendentes (unha delas, polo visto, nada menos que con Fernán Pérez de Andrade, o Bo), Pedro García de Ambroa, malia quedar rebaixado de cabaleiro e trobador a escudeiro e segrel, non sería un infanzón ou un simple cabaleiro da nobreza secundaria.

CRONOLOXÍA

Pedro Garcia de Ambroa (PGA1237)

1203 «Petrus Garsie miles»?

1214 «domnus Petrus Garsie»? vinc. Oseira

1215 «Petrus Garsie, miles de Ambrona, filius domini Garsi Guterri» (Souto Cabo 2006: 225)

1225 «domno Petro Garsie & [...] Orraca Lupit» (Souto Cabo 2006: 238) vinc. Monfero

1228 «Petrus Garcie, scilicet Ambrona» (Souto Cabo 2006: 240) vinc. Xubia

Sen data troca de Pedro García de Ambroa co mosteiro de San Martiño de Xubia (S. Montero Díaz, 1935, en Vieira 1999)

1235? doazón a Monfero

1237 Urraca López vende as propiedades que foron do seu marido, Pedro García de Ambroa, a Rodrigo Gómez e Mor Afonso (Souto Cabo 2006: 228).

1238 «Elvira Petri, filia domni Petri Garsia de Ambrona et Orraca Lopi» (CODOLGA 7618); «María Petri, filia domni Petri Garsie de Ambroa et de don[a] Urraca Luppiz» (CODOLGA 7619).

1262 Men Pérez de Ambroa, «ffillo que fui de dom Pedro Garcia» (Souto Cabo 2003: 166 e 2006: 245).

Pedro García de Ambroa (PGA1260)

1238 «Urraca Garsie, filia Garsie Petri de Ambroa» vende a Rodrigo Gómez e Mor Afonso as propiedades herdadas do seu avó Afonso Pérez (CODOLGA 7617, cf. 1221 Toxosoutos, «Orraca Affonsi et de fratre suo Pelagio Afonsi», CODOLGA 10285).

1262 Venta «da outava parte da herdade en que vai Pedro garcia de Ambroa ena villa de Friol» (Souto Cabo 2006: 244).

Fernán Pérez Pardo

1237 «Fernandus Pardus» e «Fernandus Pedri Pardo», Compostela (CODOLGA docs. 7615 e 7618).

1246 «Fernandus Petri, dictus Pardus», co seu cuñado don Nuño e os seus sobriños don Lupe Nuñez e dona Mayor Yáñez documenta unha doazón do pai do primeiro «dominus Petrus Garcie» a Monfero (Pardo de Guevara 2001: 72, 2004: 850 e 2009: 37n39).

1259 un «Fernan Pardo», testemuña, vinc. Pena Maior (Souto Cabo 2003: 117)

1261 «Fernán Pardo», inventario de don Munio Fernández de Rodeiro (Souto Cabo 2003: 160)

Pedro Fernández Pardo

1261 «Pedro Pardo», mordomo da condessa Mor Afonso (viúva de don Rodrigo Gómez de Trastámara) citado na querela do mosteiro de Monfero (Martínez Salazar 1911).

1285 Pedro Fernández de Ambroa, testemuña: Catedral de Santiago (López Ferreiro 1898-1909).

BIBLIOGRAFÍA CITADA

- ALFONSO O SABIO (1807), *Las Siete Partidas*, II, Madrid, Real Academia de la Historia.
- ALVAR, Carlos (1985), «María Pérez, Balteira», *Archivo de Filología Aragonesa* vol. I, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, pp. 36-37.
- ALVAR, Carlos (1986), «Las poesías de Pedro García de Ambroa», *Studi Mediolatini e Volgari*, 32, pp. 11-40.
- ALVAR, Carlos (1988), «La cruzada de Jaén y la poesía gallego-portuguesa», en Vicente Beltran (ed.), *Actas del I Congreso de la AHLM, Santiago de Compostela, 1985*. Barcelona, PPU.
- ÁLVAREZ BLÁZQUEZ, José María (1955), «Pedro Amigo de Sevilha y Pero d'Ambroa: interpretación de una amistad», *Cuadernos de Estudios Gallegos*, 10, pp. 159-193.
- ARMESTO, Victoria (1971), *Galicia feudal*, Vigo, Galaxia [1969].
- BALLESTEROS BERETTA, Antonio (1934-1936), «Itinerario de Alfonso X, rey de Castilla», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 104, pp. 49-88 [1252-1253] y 455-516 [1253-1255]; 105 (1934), pp. 123-180 [1255-1256]; 106, pp. 83-150 [1256-1259]; 107, pp. 21-76 [1260-1262] y 381-418; 108, pp. 15-42; 109, pp. 377-460.
- BALLESTEROS BERETTA, Antonio (1943), «La toma de Salé en tiempos de Alfonso X el sabio», *Al-Andalus*, 8, pp. 89-128.
- BALLESTEROS BERETTA, Antonio (1963), *Alfonso X el Sabio*, Barcelona, Salvat.
- BARÓN FARALDO, Andrés (2006), *Grupos y dominios aristocráticos en la Tierra de Campos oriental. Siglos X-XIII*. Palencia, Diputación Provincial de Palencia.
- BARROS, Carlos (2009), «Origen del castillo y coto de Aranga, siglos X-XII», *Cuadernos de Estudios Gallegos*, 56/122.
- BREA, Mercedes (ed.) (1996), *Lírica profana galego-portuguesa. Corpus completo das cantigas medievas, con estudio biográfico, análise retórica e bibliografía específica*, Santiago de Compostela, Centro Ramón Piñeiro-Xunta de Galicia.

- CEREIJO MARTÍNEZ, Concepción (2007), «La política marítima de Alfonso X: la toma de Salé en la *Crónica* de Alfonso X y en las fuentes musulmanas», *Revista de Historia Naval*, 96.
- [CODOLGA] *Corpus Documentale Latinum Gallaeciae versión 7 (2010)*, Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades [<http://corpus.cirp.es/codolga>].
- D'EMILIO, James (1996), «Las documentos medievales como fuentes para el estudio de las parroquias e iglesias gallegas: el distrito de Monte de Meda (Lugo)», *Cuadernos de Estudios Gallegos*, 43/108.
- DE LOLLIS, Cesare (1887), «Cantigas de amor e de maldizer di Alfonso el Sabio re di Castiglia», *Studi di Filologia Romanza* 2, pp. 31-66.
- DOMÍNGUEZ CASAL, Mª Mercedes (1952), *El monasterio de Santa María de Meira y su colección diplomática* (tese de doutoramento), Madrid, Universidad Complutense, 1952 [cito por CODOLGA].
- DOMÍNGUEZ PRIETO, César (2001), «Lírica y cruzadas en el ámbito hispanomedieval» en E. M. Díaz Martínez e J. Casas Rigall (coord.), *Iberia cantat: estudios sobre poesía hispánica medieval. Congreso Internacional sobre Poesía Hispánica Medieval*, Santiago de Compostela, pp. 153-186.
- DONO LÓPEZ, Pedro (2010), *Colección de documentos en pergamiño do mosteiro de Santa Comba de Naves. Introducción, edición e índices*, Santiago de Compostela, Universidade de Santiago de Compostela [tese de doutoramento].
- DOPICO BLANCO, Fernando (2007), «Historia xenealóxica dos Lago de Obaño e Barallobre nos séculos xv e xvi», *Cátedra, Revista Eumesa de Estudos*, 14.
- DUFOURCQ, Carles-Emmanuel (1980), «Rapports entre l'Afrique et l'Espagne au XIIIe siècle», *Medievalia*, pp. 83-102.
- FERNÁNDEZ DE VIANA Y VIEITES, José Luís (1984), «Don Rodrigo Gómez y la sede Compostelana», en *Actas do II Coloquio Galaico-Minhoto* vol. I, Santiago de Compostela, pp. 111-122.
- FERRO COUSELO, Xesús (1996), *A vida e a fala dos devanceiros*, Vigo, Fundación Penzol

& Galaxia [ed. facsimilar da edición de 1967].

- FLORES DÍAZ, M. (2006), «Una nueva orientación en la historiografía naval. El ejemplo castellano medieval y el asalto contra Salé de 1260», en M. González Jiménez (coord.), *La península ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico (siglos XIII y XIV)*, Cádiz, SEEM y Diputación de Cádiz, pp. 819-831.
- GARCÍA ORO, José (1981), *La nobleza gallega en la baja Edad Media*, Santiago de Compostela, Imp. El Eco Franciscano, 8 [cito por Vieira 1999: 14].
- GONZÁLEZ GONZÁLEZ, Julio (1944), *Alfonso IX*, Madrid, Inst. Jerónimo Zurita, 2 vols.
- GONZÁLEZ JIMÉNEZ, Manuel (1994), «Cádiz frente al mar: de los proyectos alfonsíes al *Privilegio* de 1493», *Estudios de Historia y Arqueología Medievales*, 10, pp. 83-99.
- GONZÁLEZ JIMÉNEZ, Manuel (1999), *Alfonso X*, Palencia, Ed. La Olmeda.
- GONZÁLEZ JIMÉNEZ, Manuel (2002), «Fernando III el Santo y Alfonso X el Sabio: a propósito de un 750º aniversario», Sevilla, Universidad de Sevilla [cito por institucional.us.es/revistas].
- GOÑI GAZTAMBIDE, José (1958). *Historia de la bula de la cruzada de España*, Victoriensia 4, Vitoria, Seminario.
- HUICI MIRANDA, Ambrosio (1952), «La toma de Salé por la escuadra de Alfonso X», *Hespéris*, 39, pp. 41-52.
- LOPES, Graça V. et al. (2011-), *Cantigas Medievais Galego Portuguesas*, Lisboa, Instituto de Estudos Medievais-FCSH/NOVA [<http://cantigas.fcsh.unl.pt>].
- LOPERRÁEZ CORVALÁN, J. (1788), *Descripción histórica del Obispado de Osma con el Catálogo de sus Prelados*, Madrid.
- LÓPEZ FERREIRO, Antonio (1898-1909), *Historia de la Santa A. M. Iglesia de Santiago de Compostela*, Santiago de Compostela, Impr. y Enc. del Seminario Conciliar, 12 vols. 1898-1909, vol. V 371 [cito por Vieira 1999: 12-13].
- LÓPEZ FERREIRO, Antonio (1901), *Colección diplomática de Galicia Histórica*, Santiago de Compostela.

- LÓPEZ PEÑA, Manuel (1915), «Colección de Documentos Históricos», *Boletín de la Real Academia Gallega*, A Coruña, pp. 184-185.
- LÓPEZ SANGIL, J. L. (1996), «Historias y memoriales del Monasterio de Santa María de Monfero», *Cátedra. Revista Eumesa de Estudios*, 5, 1996.
- LÓPEZ SANGIL, J. L. (2002), «Fernán Pérez de Andrade III, o Boo. Sus relaciones con la Iglesia y el monacato. Monfero y la granja de Saa», *Cátedra. Revista Eumesa de Estudios*, 9, pp. 117-148.
- LÓPEZ SANGIL, J. L. (2007), «La nobleza altomedieval gallega. La familia Traba-Fróilaz. Sus fundaciones monacales en Galicia en los siglos XI, XII y XIII», *Nalgures*, 4.
- LÓPEZ SANGIL, J. L. (2012), «Relación de la hacienda que tenía el Imperial Monasterio de Nuestra Señora Santa María de Monfero (1736-1738)», *Cátedra. Revista Eumesa de Estudios*, 20, pp. 381-416.
- LÓPEZ SANGIL, J. L. & VIDÁN TORREIRA, M. (2012), «Tumbo Viejo de Lugo (transcripción completa)», *Estudios Mindonienses. Anuario de estudios histórico-teológicos de la diócesis de Mondoñedo-Ferrol*, 27. Mondoñedo, Cabildo de la Catedral de Mondoñedo.
- MARCENARO, Simone (2010), «Alfonso (Infante?) de Castilla y Pero (García?) de Ambroa», en *Actas del XIII Congreso Internacional de la AHLM*, ed. J. M. Fradejas et al., Valladolid, Ayuntamiento de Valladolid-Universidad de Valladolid.
- MARCOS, Ernest (2007), *La Croada Catalana. L'exèrcit de Jaume I a Terra Santa*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres.
- MARTÍNEZ SALAZAR, Andrés (1897), «La Edad Media en Galicia. Una gallega célebre en el siglo XIII», *Revista Crítica de Historia y Literatura Españolas, Portuguesas e Hispano-americanas*, pp. 298-305.
- MARTÍNEZ SALAZAR, Andrés (1911), *Documentos gallegos de los siglos XIII a XVI*, A Coruña, Casa de Misericordia.
- MASCARENHAS, Gerónimo (1651), *Apología Histórica por la [ilustrísima] Religión [y inclita caballería] de Calatrava*, Papeletas de Académicos, Murillo, Academia

de la Historia (s.d.).

- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1991), *Poesía juglaresca y juglares. Orígenes de las literaturas románicas*, Madrid, Espasa-Calpe [1942].
- MICHAËLIS DE VASCONCELOS, Carolina (1904), *Cancioneiro de Ajuda*, Halle, 1904 [reimpressão com prefácio de Ivo Castro e glossário das cantigas, 2 vols. Lisboa, Imprensa Nacional Casa da Moeda, 1990, pp. 531-544] [cito por Souto Cabo 2006: 225].
- O'CALLAGHAN, Joseph (1996), *El Rey Sabio. El reinado de Alfonso X de Castilla*, Sevilla, Universidad de Sevilla.
- PARDO DE GUEVARA Y VALDÉS, Eduardo (2001), «Parentesco y nepotismo. Los arzobispos de Santiago y sus vínculos familiares. Siglos XIV y XV», en *Los coros de catedrales y monasterios: arte y liturgia*, A Coruña, Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 63-120.
- PARDO DE GUEVARA Y VALDÉS, Eduardo (2004), «Burgueses enriquecidos... y ennoblecidos», *Anales de la Real Academia Matritense de Heráldica y Genealogía*, VIII/2, Madrid.
- PARDO DE GUEVARA Y VALDÉS, Eduardo (2006), «De las viejas estirpes a las nuevas hidalguías. El entramado gallego al fin de la Edad Media», *Nalgures*, 3.
- PARDO DE GUEVARA Y VALDÉS, Eduardo (2009), «Identidad y memoria genealógica», *Anuario de Estudios Medievales*, 39/1 (enero-junio), pp. 27-45.
- RESENDE DE OLIVEIRA, António (1994), *Depois do espectáculo trovadoresco*, Lisboa, Editorial Colibrí.
- REY CAÍÑA, José Ángel (1992), «Abadologio del Monasterio de Santa María de Ferreira de Pallares», *Boletín do Museo Provincial de Lugo*, 5, pp. 55-89.
- RILEY-SMITH, Jonathan (2012), *¿Qué fueron las cruzadas?*, Acantilado, Barcelona. [What where the Crusades?, London, McMillan, 1977-1992].
- RISCO, Manuel (1801), *España Sagrada*, Madrid, Viuda de Joaquin Ibarra [cito por López Sangil & Vidán 2011: 149].

- RODRÍGUEZ GARCÍA, José Manuel (1998), «Relaciones <crucadas> entre Portugal y Castilla», *Revista da Faculdade de Letras*.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, José Manuel (2004), «La marina alfonsí al asalto de África, 1240-1280. Consideraciones estratégicas e historia», *Revista de Historia Naval*, 85, pp. 27-55.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, José Manuel (2009), «Yendo a la cruzada de prestado. Material y Personal», en *VI Jornadas Luso-Españolas de Historia Medieval. La Guerra en la Edad Media*, Torres Novas, pp. 149-158.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, José Manuel (2010), *Idea y realidad de Cruzada en tiempos de Alfonso X el Sabio, 1252-1284*, Salamanca, Universidad de Salamanca [tese de doutoramento].
- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, A., & J. A. REY CAÍÑA (1992), «El Tumbo de Lorenzana», *Estudios Mindonienses*, 8, Mondoñedo, Bispado de Mondoñedo-Ferrol.
- ROMANÍ MARTÍNEZ, Miguel (1989), *Colección diplomática do Mosteiro cisterciense de Santa María de Oseira 1025-1310*, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, Ed. Túrculo, 1989.
- SALCEDO TAPIA, Modesto (1999), *La familia Tellez de Meneses en los tronos de Castilla y Portugal*, Palencia, Diputación Provincial de Palencia
- SALVADOR MARTÍNEZ, H. (2003). *Alfonso X el Sabio. Una biografía*, Madrid, Editorial Polifemo.
- SÁNCHEZ DE MORA, A. (2003), *La Nobleza Castellana en la plena Edad Media: el linaje de Lara (ss. XI-XIII)*, Sevilla, Universidad de Sevilla [tese de doutoramento].
- SOUTO CABO, José António (2003), «Documentos galego-portugueses dos séculos XII e XIII», *Revista Galega de Filoloxía*, 5.
- SOUTO CABO, José António (2006), «Pedro García de Ambroa e Pedro de Ambroa», *Revista de Literatura Medieval*, 18, pp. 225-248.
- VAAMONDE LORES, Florencio (1909), *Ferrol y Pontedeume: Escrituras referentes a propiedades adquiridas por el Monasterio de Sobrado en dichos partidos*

durante los siglos XII, XIII y XIV, Coruña, Tip. y Papelería de F. Garcia Ybarra.

VENTURA RUIZ, Joaquim (2012), «Trovadores, segreles y juglares: la profesionalización del espectáculo», en A. Martínez e A. L. Baquero (eds.), *Estudios de literatura medieval. 25 años de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, Murcia, Universidad de Murcia, pp. 937-946.

VENTURA RUIZ, Joaquim (2013), «A verdadeira cruzada de María Pérez “Balteira”», en *Actas do XV Congreso Internacional da Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, San Millán de la Cogolla, 2013 (no prelo).

VIEIRA, Yara F. (1999), *En cas dona Maior. Os trovadores e a corte senhorial galega no século XIII*, Santiago, Edicións Laiovento.

Xenealoxías do Ortegal (XOR) [www.xenealoxiasdoortegal.net]

RESUME

Os estudosos da lírica medieval galego-portuguesa están divididos á hora de considerar se o trovador Pedro García de Ambroa e o *segrel* Pedro de Ambroa son a mesma persoa ou non. Unha confusión reforzada pola presenza dun homónimo, morto en 1237, a quen se lle atribúe a persoalidade do primeiro. Por outra parte, tamén hai dúbidas verbo da participación do segundo nas cruzadas, en compañía de María Pérez «Balteira». Analizar a súa aparición póstuma nunha querela presentada polo mosteiro de Monfero e nun inventario testamentario en 1261 permite coñecer quen foi este Pedro García de Ambroa.

PALABRAS CLAVE: Galego-portuguesa, García de Ambroa, *segrel*, Rodeiro, Ultramar.

ABSTRACT

Critics of medieval Galician-Portuguese lyric are divided when considering whether the troubadour Pedro Garcia de Ambroa and the *segrel* Pedro de Ambroa are the same person or not. A confusion enhanced by the presence of a homonym, who died in 1237 and who is credited with the identity of the first. On the other hand, there are also doubts about the participation of the latter in the Crusades, in the company of Maria Perez «Balteira». Analysis of his posthumous appearance in the year 1261 in a complaint filed by the Monfero monastery and in a probate inventory allows us to know who this Pedro Garcia de Ambroa really was.

KEYWORDS: Galician-Portuguese, García de Ambroa, *segrel*, Rodeiro, Overseas.